محسن

د قرآني زده کړې او پوهنې لړۍ

۱۰۹

محسن تفسیر

له قرآنه یو څرک

۱۰۹ـ د «کافرون» سورت

Ketabton.com

ژباړه او څېړنه :

احمد حسین «عنایت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کافرون سورت تشریح
ژباړه او څېړنه:
احمد حسین عنایت

بسم الله الرحمن الرحیم
د لوراند او لورین الله په نامه
سورةالکافرون

د کافرون سورت (۱۰۹)

د «کافرون» سورت مکي دی (٦) آیتونه یوه رکوع لري په تلاوت کې (۱۰۹) او په نزول کې (۱۸) سورت دی د «ماعون» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

د سورة نوم د هغه له لومړي آية «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» څخه د «الکافرون» لفظ غوره شوی دی. پخواني او اوسني ډېری مفســرين او روايت کوونکي په دې نظر دي چې دا سورت مکي دی او همدا راز د سورت متن او له مکي سورتونو سره يې ډېره نژدې اړيکه او د مکې له پېښـو سره د ســورت د موضـوع انطباق او اړخ لګونه پر دې دلالت کوي چې دا سـورت دې مکي وي. خو بيا هم ځينو محدودو کسانو دا سورت مدني بللی دی. خو زموږ له ليده د جمهورو مفسرينو د نظر په څېر ددې سورت مکي ګڼل منطقي دي.

نو په هاغه دوران کې چې پيغمبر(ص) لا په مکه کې وو دا سورت نازل شوی دی. دا سورت د همدې له امله «کافرون» نومول شوی دی چې داسې يو شمېر خلکو ته خطاب دی چې قرآن له هغوی د «الکافرون» په نوم يادونه کړې، او «کافرون» د حقيقت پټوونکو او منکرينو ته وايي او له همدې کبله دې سورت ته «جحد» هم وايي چون جحد يعني انکار، او د کفر حقيقت هم انکار او عناد دی.

ددې سورت د نزول د شأن په اړه ويل شوي چې په مکه معظمه کې د پيغمبر(ص) د بعثت په پيل کې د اسلامي دعوت پر خلاف د قريشو په مشـــرکه ټولنه کې د حضـــرت رسول اکرم(ص) پر خلاف د مخالفتونو يو توپان را الوتی وو خو لـه دې سره سره تر دې مهاله لا د قريشو مشـران او سرلاري په دې تمه ول چې په هره بڼه چې شوني وي حضـرت رسول(ص) له دې بلنې واړوي او په يو شکل نه يو شکل يې مصالحت، جوړجاړي او سازښت ته چمتو کړي؛ نو لـــه همدې لامله بـــه يې مهال پر مهال هغه ته د مصـالحت او جوړجاړي لپاره مختلف تجويزونه وړاندې کول او غوښـتل يې که لـــــه هغوی څخه ځينې تجويزونه هم ومنې ددوی د بُت نمانځنې، او واکمنۍ پر وړانـدې بـه يې راولاړ شوي خــنډونه تر ډېره بريده کم کړي اوسي، او انګېرلـــــه يې چې په دې توسـه به شرکي ټولنه همداسـې دوام ومومي او و به غځول شي. په دې لړ کې بې شـمېره روايتونه نقل شـوي چې د بېلګې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

توګه د حضـــــرت عبدالله بن عباس(رض) روايت ته دلته نغوته کوو: حضـــــرت عبدالله بن عباس(رض) روايت کوي چې د قريش مشـــرانو، رسول الله(ص) ته وويل موږ بـــه تاته دومره مال او شته درکړو چې ته به د مکې تر ټولو شتمن سړی شې، ته چې کومه ښځه خوښه کړې ستا واده به له هغې سره وکړل شي، موږ تا پسې تګ ته تيار يو، بس تاسو زموږ دا يوه خبره ومنئ چې زموږ د معبودانو لـــه بدې ستايني ډډه وکړئ، که دا تاته د منلو نه ده، نو موږ يو بـــل وړانديز تاته وړاندې کوو چې په هغې کې هم ســتا ښـېګنه ده او هم زموږ؛ حضرت رسول الله(ص) ترې وپوښتل هغه څه دی؟ هغوی ورته وويل؛ يو کال تاسو، زموږ د معبودانو [لات او عزی ...]، عبادت وکړئ او يو کال به موږ ســتاســو د معبود عبادت وکړو. حضــرت رسول اکرم(ص) د مشــرکينو د وړانديزونو په اړه اندنه کوله چې الله تعالی پر خپل استازي(ص) وحی نازله کړه او ورته يې وفرمايل: [قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ...]

له مخکيني سورة سره اړيکه او د سورة د منځپانګې چورليځ:

د «کوثر» سورة د «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» – [په رښتيني توګه ستا دښمن غوخ نسلی او بې ستې دی] – له آية سره پای ته رسېږي او د «کافرون» سورة: د «يا ايها الکافرون ..» له غږ سره پيل کېږي، د مخکيني سورة پای او ددې سورة پيل هر دواړه د پيغمبر(ص) د رسالـت منکرينو ته، يعنې همدا د قريشو شتمنو او مستکبرو مشـــرانو او سرلارو ته توجه او پاملرنه لري، هاغو کسانو ته چې لـه هر هغه څه چې برخمن ول، د هغوی په توسه يې له خپل ټول زور او ځواک سره د شرکي نظام د پاسوالۍ پايښت او ساتنې لپاره هڅه کوله، او د توحيدي نهضت د نشت او نـابودۍ لپاره يې په هره طريقه او دود چې کولی شول لاس په کار ول. له دې توپير سره چې د کوثر په سورة کې لـه پيغمبر سره د هغوی دښمنۍ ته نغوته کوي [انّ شانئک...] او د کافرون په سورة کې د خدای تعالی په نسبت د هغوی نـــاشکرۍ او قدر ناپيژاندۍ ته اشـاره کوي. يعنې ددې ســورت موضــوع توحيد او د شرک نفي کول دي، او لکه په کوم ډول چې نصيحت کوونکی له پوره افهام او تفهيم سره وعظ او نصـيحت کوي او د مسئلې له پوره وضـاحت وروسـته وايي ما خو درته په پوره وضـاحت څرګنده کړه که اوس يې هم نه منې نو زما لار دا ده او ستا لار هغه ده، نه زه ستا پر لار ځم او نه ته زما لارې ته راځې.

په مخکيني سورة کې يې د پيغمبر وجودي اغېز د «کوثر» لـه کليمې سره ستايلې، چې تلپاتې او دائمي ځوښ، خوټېدنه او جريان مونـدل دي او د کافرانو وجودي اغېز يې د «ابتر» له کلېمې سره ستايلی چې پرېکون، او غوځوالی دی. دا دوه تعريفونـه، د انسان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هځو په پای کې په بشپړه توګه دوه متفاوتې او متضادې پایلې څرګندوي. له دې پيليزې سره، چې د کوثر په سورة کې راغلې ده، د کافرون سورة په دې دوو لارو کې له برېښنده، قاطع او روښانه بريد ټاکنې سره، له کافرانو سره د مؤمنينو هر ډول ملتيا، جوړ جاړی او سازشکارانه مصلحت پالنه مردوده او نـاسمه ګڼي او پيغمبر ته په ټينګار فرمان ورکوي چې دا ډول دريځ په څرګنده توګه اعلام کړي. لـه دې سره مل د هغوی اختيار او آزادي هم په پام کې لري او د لارې او روش (دين) په انتخاب کې هغوی خپل واک ته پرېږدي:

«لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ»؛

په دې سورت کې د خدای تعالی استازي(ص) ته فرمان ورکول کېږي چې د هغوی له کيش او لارې په څرګنده او برېښنده توګه خپل برائت ښکاره کړه او خبر ورکړه چې هغوی هم دده د دين پليونـان نه دي، نو نه دده د ين د هغوی تر ګټې او فايدې لاندې راتلای شي او نه د هغوی دين رسول اکرم خپل لور ته جذبوي، پر دې بنا نـه کفار د هاغه څه نمانځنه کوي چې هغه حضـــرت يې نمانځي او نه هغه حضـــرت تر ابده د هاغه څه نمانځنه کوي چې دوی يې نمانځي، نو کفار دې په دې اړه تر ابده د هـــغه حضرت له جـــوړ جاړي او سازښته نهيلي اوسې.

داسـې برېښـي چې د «عبادت» موضـوع چې لغوي مـ شتقات يې په سـورة کې د سـورة له لنډون سره سره ۸ ځلې تکرار شـوې ده، د سـورة اصـلي چورليز ـ تـ شکيلوي. ددې کلېمې د کاروني د شـمير نسـبت د سـورة لــــه ټولو کليمو سره کابو ۱/۳ دی چې په قرآن کې بې مخينې او بې سـاري دی. چې د عبادت موضــوع د کفارو او مؤمنينو تر منځ څرګند توپير څرګندوي. ددې سـورت له ټوليز لحن څخه څرګنديږي چې کفارو د مسلمانانو د لږ شـمېر په نظر کې نيولو سره غوښتل چې حضـــرت رسول(ص) تر فشار لاندې راوړي، چې وکولی شي د يو ډول سازښت او جوړجاړي په نتيجه کې د هغه د بلنې او غورځنګ مخه ونيســي او يا لږ تر لږه اغيز يې کم کړی اوسي او هغوی يې يو ډول ګډولـه او په شرک ککړ عبادت تـــه هڅولي اوسي او خپل شرک يې په دې ډول لا غځولی او اوږد کړی اوسي او کومې ګټې يې چې د خلکو د جهالـــت په نتيجه کې لاســته راوړلې هغوی ته يې دوام ورکړی اوسي، حضــرت رسول(ص) د الهي فرمان له مخې د هغوی دا نقشه او وړانديز ورشنډ کړ او داســې څرګند، غوڅ او غاښ ماتوونکی ځواب يې ورکړ چې د قريـ شو کفارو لا څه چې د تاريخ په اوږدو کې ټول مشـــرکين او کفار يې په دې اړه نهيلي کړل او د کفارو له دين او روش څخه يې په ښکاره او برېښنده توګه خپل برائت څرګند کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سورت متن او د لُغتونو ترجمه:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَ لَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَ لَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾	قُلْ = ووايه ــ يَا أَيُّهَا = اى، آهاى ـ الْكَافِرُونَ = پټوونکي، منکران، نه منونکي ـ لَا أَعْبُدُ = زه نه نمانځم، زه عبادت نه کوم ــ مَا تَعْبُدُونَ = هغه څه چې تاسو يې نمانځئ، هغه چې تاسو يې عبادت کوئ ــ وَلَا = او نه ــ أَنتُمْ = تاسو ـ عَابِدُونَ = نمانځونکي، عبادت کوونکي ـــ مَا أَعْبُدُ = هغه چې زه يې نمانځم ـ وَلَا أَنَا = او نه زه ـ عَابِدٌ = نمانځونکی، عبادت کوونکی، پالونکی ـــ مَا عَبَدْتُمْ = هاغه چې تاسو يې نمانځئ، هغه چې تاسو يې عبادت کوئ ـ وَ لَا أَنتُم = او نه تاسو ــ لَكُمْ = تاسو لپاره ـــ دِينُكُمْ = ستاسو دين، ستاسو د عمل جزاء ــ وَلِيَ = او زما لپاره ـــ دِينِ = زما دين، زما د عمل جزاء ـ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾

ووايه:[1] آهاى! اى کافرانو [اى پټوونکو ډلې].

لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾

زه هغه څه چې تاسو يې نمانځئ نه نمانځم.[2]

وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾

او تاسو هم د هغه څه چې زه يې نمانځم، نمانځونکي[3] نه ياست.

وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾

او نه زه د هغه څه نمانځونکی يم چې تاسو نمانځلې دی،

وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾

او نه تاسو د هغه څه نمانځونکي ياست چې زه يې نمانځم،

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

تاسو لپاره ستاسو دين، او ما لپاره زما دين.[4]

(c) ketabton.com: The Digital Library

قُلْ	يَا أَيُّهَا	الْكَافِرُونَ
ووايه	آهای! ای	کافرانو [پټيوونکو]

لَا أَعْبُدُ	مَا تَعْبُدُونَ
زه نه نمانځم	هغه څه چې تاسو نمانځئ

وَلَا أَنْتُمْ	عَابِدُونَ	مَا أَعْبُدُ
او نه تاسو	نمانځونکي یاست	هغه چې زه نمانځم

وَلَا أَنَا	عَابِدٌ	مَا عَبَدْتُمْ
او نه زه	نمانځونکی یم	هغه څه چې تاسو نمانځلی دی

وَلَا أَنْتُمْ	عَابِدُونَ	مَا أَعْبُدُ
او نه تاسو	نمانځونکي یاست	هغه چې زه يې نمانځم

لَكُمْ	دِينُكُمْ	وَلِيَ	دِينِ
تاسو لپاره	ستاسو دين	او ما لپاره	زما دين

د سورت د مفرداتو لنډه تشريح:

۱ ـــ د «قُل» [ووايه] فرمان، تر دې مخکې د «اخلاص» په سورت کې [د بعثت په لومړي کال] او د «ناس» په سـورت کې [د دويم کال په ړومبيو کې] پيغمبر^(ص) ته ابلاغ شـوی وو؛ چې هغه دواړه مورده د پيغمبر د خپل ځان د تلقين يا د لومړنيو ايمان راوړونکو په اړه ول، خو دا «قُل» هاغو منکرانو ته خطاب دی چې لا يې د ملندو او ګواښنې ژبه نه وه کارولې.

۲ ـــ «عبادت» [نمانځنه]، ددې سورت بنسټيزه کليمه او چورليز ګڼل کېږي چې په دې لنډ پيغام کې ۸ ځلې تکرار شـوې ده او له دې ليده په قرآن کې بې سـارې ده. له دې لامله بنايي په دې اړه ډېر غور او تدبّر وکړو او که نـــه کافرانو ته يوازې د پيغام ابلاغ او په هغه کې د تاريخي خبر په توګه تم کېدل په مورږ کې کوم بدلون نــــه پنځوي. عبادت معمولاً «نمانځنه» يا «پرســتش» معنا کوي، خو آيا چا تر اوســه شــيطان نمانځلی دی چې خدای تعالی ګواښـنه کړې ده: « ای بنيادمه مګر تاســو سره مې عهد نه وو ترلی چې د شـــيطان عبادت مه کوئ» [يس ٦٠(٣٦:٦٠)] «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ....»؟ ځېنو کسانو هم عبادت، «بنده ګي» ترجمه کړی دی، سره ددې چې دا ژبـاړه تر يو بريده د عبادت له معنا څخه يو څه لېږدوي، خو جامع او مانع نه ده او د مورد پر حساب توضيح ته اړتيا لري. که د «بنده ګی» په کليمه کې، د خدای مخلوق والی په پام کې وي، مشـرکينو په دې کې چې خدای تعالی د هغوی خالق او رازق دی کوم شک نه درلود [لـه هغې جملې دې لاندينيو آيتونو ته مراجعه وشي: زخرف ۹(۴۳:۹) او ۸۷ (۴۳:۸۷)، يونس ۳۱ (۱۰:۳۱)، عنکبوت ٦١ (۲۹:٦١) او ٦٣ (۲۹:٦٣)، زمر ۳۸ (۳۹:۳۸)]. هغوی د بُتـانو پر شفاعت او واسطو ته د توسل پر نفي کولو اعتراض کوه او د خدای تعالی له واحدوالي او يوازېتوب څخه يې، چې د واســطه معبودانو د پوړيو د لړۍ نفي کول ورسره اړين دي، انکار کوه. [په دې اړه دې لاندينيو آيتونو ته مراجعه وشي: اعراف ۷۰ (۷:۷۰)، اسراء ٤٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴٦:۱۷)، زمر ۴۵ (۳۹:۴۵)، غافر ۱۲ (۴۰:۱۲) او ص ۵ (۵:۳۸)]. سربيره پر دې، د بنده ګۍ ويې او جولــه هماغه د غلامۍ او مرييتوب د اړيکو او مناسباتو، ياد تازه کوي. چې لــه لاندينې آيت سره چې د خلقت فلسفه او انساني کرامت بيانوي، په ټکر کې دی «وَمَاخَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» [ذاريات ۵٦ (۵۱:۵٦)].

يو شمير نورو هم اطاعت او «فرمان وړنـــه» د عبادت د ترجمې په توګه منلې ده. دا ژباړه البته د شــيطان لـــه عبادته د پرهيز د فرمان [يس۶۰(۳٦:٦۰)] او د ورته موردونو ســتونزه حلوي، خو بيا هم د عبادت د کليمې د روح بيانوونکي نـــه ده، خو که وای همدا راتله. اطاعت او فرمان وړنه هغه مهال ده چې کوم فرمان ورکړل شي، خو م شـــرکين د بُتانو په عبادت کې زياتره د خپلو حاجتونو په قبول او د ضرر په دفع کولو او د ګټې په جلبولو پسې ول تر دې چې د بُت پالنې د نظام د اربابانو او آمرينو پسې وي.

په توحيدي «عبادت» کې اصــلي شرط په عمل کې اخلاص او لـــه شرکه پرهيز او ځان ژغورنه ده. په دعا او عبادت کې تش د خدايي موخې درلول کافي او بسيا نــه دی؛ د زمر په ســورت کې د «...فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًــا لَهُ الدِّينَ» [۲(۳۹:۲)]، «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَـهُ الدِّينَ» [۱۱(۳۹:۱۱)]، « قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَـهُ دِينِي » [۱۴(۳۹:۱۴)]، جملو او همدا راز د بينه سورت کې د «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَـهُ الدِّينَ» [بينه ۵ (۹۸:۵)] جمله څرګندوي: چې د خدای په عبادت کې د دين [آئين او لارې] نړه او خــالصول، په هاغو چارو کې چې خدای تعالی ته ځانګړې دي د هغه موّحدانـه او خالصانه عبادت کول دي او لـه شرکه په واسطو توړلو کې پرهيز کول دي.

«په عبادت کې پر اخلاص» سربيره، په قرآن کې په دعا او د خدای په بللو کې هم په ځلونو د اخلاص توصيه شوې ده [له هغې جملې: غافر ۱۴ (۴۰:۱۴) او ٦۵ (۴۰:٦۵)].

هر نمونځ ګذار انسـان چې روزانـــه لږ تر لږه ۱۷ځلې د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْـتَعِينُ» جمله تکراروي. د «أِيَّاکَ» ټينګار، همدا اخلاص او د عبادت د منل کېدو شرط دی.

۳ ـ د «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ»، «وَلَا أَنَا عَابِدٌ» اسميه جملې، د [لاتَعْبُدُون، لا اَعبُد] فعلي جملو پر ځای، چې په دويم او څلورم آيتونو کې راغلي دي، د عربي ژبې د ادبياتو له مخې په انـد او عمل کې پر ټيکاووالي، تلپاتېتوب او دوام دلالت کوي. مقصد دادی چې هر دواړه لوري په خپلو اعتقادي دريځونو کې کلک او ټيکاو يو، او يو لـــه بل سره د ملتيا موخه نه لرو. په «۵» آية کې بيا ځلې د «۳» آية د مطلب تکرارېدل هم پر دې يو بل ټينګار دی چې په تـاسو کې په اوسنيو شرايطو کې د توحيد د منلو لپاره اړين ډګر او چمتووالی نشته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ــ د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » جمله، د عقيدې او ايمان د آزادۍ منشور دى چې د مکرم رسول(ص) په توسه د «قُل» لـــه فرمان سره، کافرانو ته ابلاغ شوى دى. دا څرګنده ده چې مطلب د کفر او ايمان د پايلې ورته والى او د بندګانو د انتخاب او غوراوي په نحوه او طريقه کې د خداى تعالى بې توپيروالى نــــه دى، موخه يې انســان ته د عمل ډګر او د ټاکنې اختيار ورکول دي چې هر څوک په آزادانــه توګه خپل برخليک وټاکي. دين يوه قلبي او د زړه پورې اړونـد چاره ده او اکراه او اجبار پکې لار نلري. نو نه يوازې بې ديني يا د دين تغيرول دنيايي سزا او کيفر نلري، بلکې مذهبي اختلافونــه او جنګونه، مخکې له مخکې محکوم او غندلي دي.

د دين اصلي معنا، د نيکو او بدو عملونو جزا او کيفر دى، بيا ورپسې د هر هيواد نظامونو، مقرراتو او قوانينو ته ويل کيږي، چې وګړي او ښارمندان د هغوى پر بنسټ تر نياو لاندې نيول کيږي. د قرآن په اصطلاح کې، «دين الملک» د هيواد اساسي قانون ته ويل کيږي، چې پـاچـاهـان د هغوى جاري کوونکي ول. [يوســف ٧٦ (١٢:٧٦)]. د ښــوونځيو او پوهنتونونو ښـــوونيز نظام هم چې د هغې پر بنســـټ د هر زده کړيال پاداش [چارليک]، برخليک او راتلونکى ټاکل کيږي، د دين د معنا د پوهيدو لپاره يوه ساده بيلګه ده.

همدا راز د سورت په پاى کې د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » ټينګار، لـه عبادت سره د دين ډېر نژدې او تنګاتنګ تړاو څرګندوي. د کـافرانو عبادت د هغوى د دين مطابق، يعنې د هغوى په توســـه د خداى نمانځنې آيين په شرک او د بُتانو په شـــفاعت کګړ وو [زمر ٣(٣٩:٣) او ٤٣(٣٩:٤٣)، يونس ١٨(١٠:١٨)، انعام ٥١(٦:٥١) او ٧٠(٦:٧٠) او ٩٤(٦:٩٤)]، او د مؤمنينو عبادت د توحيدي دين او آيين پر بنسټ ربّ العالمين ته په بشپړه توګه تسليم کې دى.

د کافرون سورت له لومړي تر شپږم [١ ـ ٦] آيتونو بشپړه تشريح:

د «کافرون» سورة د قرآن لـــه کوچنيو سورتونو څخه دى چې له ځانه مخکيني ســـورة سره څرګنده اړيکه لري. د مخکيني ســـورت په وروســـتي آية کې يې وفرمايل: «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.» ستا د دښمن، په شـا پسې لړۍ پخپله غوڅه او پرې ده. او ومو ويل چې د پيغمبر(ص) دښمنان هماغه کافران او مشـــــرکان ول. «کفر» هم يعنې پټول. «کـافر» هغه چاتـه ويـل کيږي چې حقيقتونه پټوي او ناليدلي يې نيســـــې او هغه ته کومه اعتنا او پاملرنه نه کوي. نو کافر هغه څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې پر حقيقت سرپوښ ږدي او هڅه کوي هغه له منځه يوسي. د «کافرون» سورة د همدغه «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.» په اړه دی. او ومو ويل چې د قرآن آيتونه لکه د زنځير د کړيو په څېر يو تر بله نښتي دي.

په قرآن کې پنځه سورتونه داسې دي چې د قُل له فرمان سره پيل کېږي چې يو له هغوی همدا د کافرون سورة دی. البته دا مشهوره ده چې وايي «څلور قُل»، يعنې د: ناس، فلق، اخلاص او کافرون سورتونه، خو د «جنّ» سورة هم چې د قرآن دوه اويايم سورة دی له «قل» سره پيل کېږي.
د «قُل» [وو‌ايه] فرمان، تر دې مخکې د «اخلاص» په سورت کې[د بعثت په لومړي کال] او د «ناس» په سورت کې [د دويم کال په ړومبيو کې] پيغمبر(ص) ته ابلاغ شوی وو؛ هغه دواړه مورده د پيغمبر د خپل ځان د تلقين يا د لومړنيو ايمان راوړونکو په اړه ول، خو دا «قُل» هاغو منکرانو ته خطاب دی چې لا يې د ملنډو او ګواښنې ژبه نه وه کارولې.

د سورت په اړه د ښه روښانتيا لپاره اړينه ده چې د ځينو مطالبو په اړه توضيح ورکړو؛ د پيغمبر اکرم (ص) رسالت او بلنه د هغه له خپلې کورنۍ څخه پيل شوه چې حضرت خديجه(رض) د کورنۍ له ښځو او حضرت علي(رض) د کورنۍ له نارينو څخه لومړني کسان ول چې ايمان يې راوړ او د حضرت رسول(ص) د رسالت او د هغه د ملاتړ اعلان يې وکړ او ورپسې نور کسان هم يو يو چې خبريدل د حضرت رسول(ص) سره مل کېدل. د يوې لنډې مودې لپاره لا پيغمبر اکرم مأموريت نه وو مونـدلی چې خپله بلنه علني او ښکاره کړي. نو لومړی يې له خپلې کورنۍ څخه پيل وکړ، خپله کورنۍ يې لـه بني هاشمه چې د هغوی په منځ کې ابولهب هم وو راغونډ کړل په لومړۍ جلسه کې ابولهب جلسه ګډه وډه کړه او مخکې له دې چې پيغمبر(ص) خبره څرګنده کړي جلسه پای ته ورسيده. حضرت رسول اکرم(ص) د دويم ځل لپاره بيا جلسه تشکيل کړه او خپل پيغام يې هغوی ته څرګند کړ. په دې ترتيب عمومي بلنه او تبليغ پيل شو لکه څنګه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن کریم آیت کې فرمايي: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ.» [حجر۹۴(۱۵:۹۴)]. نو هاغه څه چې پرې مأمور شوی یې ښکاره [= عمومي ابلاغ] کړه او له مشرکانو مخ واړوه [= له هغوی سره مه نښله].

په پیل کې د قریشو کفارو دې موضوع ته دومره ارزښت نه ورکوه یعني نه پوهېدل او نه یې انګېرله چې دا کار به تر دې بریده ستر شي. خو له څه مودې وروسته یې ولیدل چې دا کار د یو ګواښ په توګه هغوی ته واوښت ځکه چې د هغوی د خپلې ټولنې له دننه یې ځواک مونده یعنې کسان یو یو له نارینو او ښځینه ؤ لګیا دي، دې بلنې ته مثبت ځواب ورکوي او هر څوک هم چې مثبت ځواب ورکوي دومره تاوده او له حرارته ډک شي چې په هیڅ ډول او بڼه شوني نه ده ترې واوړي. یو مهال به خبرېدل د پلانکي زوی [د اسلام لښکر ته] لاړ، د پلانکي ورور لاړ، د پلانکي خور لاړه، د پلانکي غلام لاړ، پلانکی پخپله لاړ. هر څوک هم چې تله دومره ټینګ او له ټیکاو سره تله چې بېرته نه ستنېده. قریشو له خپل ټول برم او سترتوب سره په واقعي توګه د خطر احساس وکړ، او هغوی ولیدل چې یو هیښوونکی وضعیت دی چې په اړه یې هیڅ نشي کولی.

نو د هجرت له پېښې څخه مخکې هغه مهال چې قریش لا په دې تمه ول چې دوی به حضرت رسول(ص) د هغه له دې کاره واړولی شي، نو هغوی له ډېرو لارو رامخکې شول چې یوه له هغوی هم د تطمیع لار وه. څرنګه چې هغوی پوهېدل ابوطالب د پیغمبر تره د بني هاشم مشر، د پیغمبر(ص) کلک ملاتړ دی او پیغمبر(ص) هغه ته په ډېر درناوي قائل دی، ابوطالب ته ورغلل او ورته یې وویل ته پخپله دې دا وراره راوغواړه او له هغه سره خبرې وکړه، هر څه چې هغه غواړي موږ یې ورکوو، خو له خپلې دې لارې، طریقې، مسلک او بلنې دې لاس واخلي، مال او شته هر څه چې غواړي ورته یې ورکوو او که وغواړي، موږ یې په مکه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل پاچا په عنوان غوره کوو. د قريشو تر ټولو ښکلې نجونې هره يوه چې هغه غواړې په واک کې يې ورکوو، له خپلو دې خبرو دې لاس واخلي. کله چې ابوطالب حضرت رسول(ص) راوغوښت او حضرت ورغی او ابوطالب د قريشو پيغام ورته وړاندې کړ، حضرت رسول(ص) هغه مشهوره جمله ورته وفرمايله چې: په خدای قسم که لمر راته په يو لاس کې او سپوږمی راته په بل لاس کې کېږدي زه مې له خپلې بلنې او دعوت لاس نه اخلم. ابوطالب هم د خپل وراره په خبره ښه پوه شو او ورته يې وويل: د ورور زويه! نو ډاډه اوسه چې زه هم ستا ملاتړ يم. او په دې توګه د قريشو دې هڅې کومه پايله او نتيجه نه درلوده.

بله لار چې قريشو پيغمبر ته وړاندې کړه، يو ډول سوله او سازښت وو او هغه دا چې؛ نه، يوازې ستا خدای او نه يوازې زموږ خدايان، بلکې کار به په ګډه سره وويشو، او دا اختلاف به په ګډوله توګه له منځه يوسو په دې ډول چې ته او پليونان دې خپل دين ولرئ، او موږ خپل، بلکې دواړه به ګډ کړو؛ چون هغوی کتل هر څومره چې وخت تېرېږي د اسلام د دين په ګټه دی. ويې ويل؛ دوره او نوبت ږدو، يو کال ته او ستا پليونان راشئ زموږ خدايان ونمانځئ، بل کال به موږ ټول ستا خدای ونمانځو په هماغه ښه چې ته يې غواړې. بالاخره ټول به يو له بل سره يو شان او همرنګ اوسو په دې ډول چې د قريشو په ټولنه کې تفرقه او ويشنه رامنځته نه شي. دوه کاله چې تېر شو بيا به يو کال ته او پليونان دې راځي زموږ د خدايانو نمانځنه به کوئ، بل کال به موږ ټول ستا خدای نمانځو او په دې ترتيب به، نور نو دوه ګونيتوب نه وي، موږ ټولو هر يو به په يو راز په يو ډول او يو شان عمل کړی وي. دا پخپله د سولې لپاره يو ځانګړی فورمول وو. نو همدا ځای وو چې دا آيتونه نازل شول او پيغمبر اکرم لاړ او د قريشو په غونډه کې د ټولو په شتون کې يې په څرګنده توګه له ټکونکي تعبير سره، هماغو کسانو ته چې دا وړانديز يې کړی وو، د خدای تعالی له لوري ورته دا ډول اعلام وکړ: قُلْ يا أَيها الْكَافِرُونَ. ای پيغمبره، دوی ته ووايه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای د کافرانو ډلې، ای هاغو کسانو چې حقيقتونه پټوئ او هغه ته ارزښت نـــه ورکوئ. يعني الله تعالی خپل پيغمبر ته وايي؛ دا نو نور ســتا له لورې نه دی، زما لــه خوا يې ورته ووايه؛ ای پيغمبره دوی ته ووايه چې: «ای کافرانو!»: چې دا د «ای کافرانو!» لفظ پخپله ســخته خبره وه. د هغوی هم دا نـــه خوښـېده چې «کافران» ونومول شي. د «کافر» په مفهوم کې د حقيقت پټول او لـــه حقيقته انکار نغښتی دی؛ اصلاً کافر يعني هغه څوک دی چې لـــه يوه داسې څيزه انکار کوي چې پوهيږي حقيقت دی. يعنې په عربي ژبه کې د کافر معنا لـــه حقيقت پټوونکي سره سره انکار کوونکی او نـــه منونکی [Unbeliever] دی، او ددې په مقابل کې د «مؤمن» لفظ؛ منونکی، تســليم، او باور کوونکی [Believer] دی. پيغمبر تـه وايي؛ دوی تـه ووايـه: ای کـافرانو او ای د حقيقت منکرانو! او پـه واقعيت کې: ای د حقيقت دښمنانو! زه د خدای له لورې تاسو تـــه اعلام کوم چې ستاسو وړانديز په ټوليزه توګه رد شوی او د منلو وړ نـــه دی. په آيت کې چې د هغه وخت مشـــرکين يا کافرين او په ټوله کې د هرې زمانې ټول کافرين يې مخاطب دي چې ورپسې آيتونو کې نفي له نفي پسې او جزم په جزم پسې، او ټينګار په ټينګار پسې دی، هغه هم د نفي او جزم او ټينګار لـــه ټولو طريقو سره. [قُـلْ] : ووايه ...

دا په قاطعانه توګه الهي فرمان دی او ددې مسألې ښکارندوی او الهام ورکوونکي ده چې ددې عقيدې کـــار د يوازې پالونکي څښتن کـــار دی. په دې کې د محمد(ص) لپاره هيڅ څيز نشـــته. خدای تعالی، پالونکی څښـــتن يې فرمان ورکوونکی دی، داسې فرمان ورکوونکی چې فرمان يې نه ردېږي او نه ستنبږي، او داســې يو حـاکم دی چې حکم يې منع کوونکی او ردوونکی نلري. نو دا سورت د مشـــرکينو د وړانديز په وړاندې نـــازل شوی دی چې هغوی ويلي ول: يا محمده! راځه سوله اوصفا وکړو چې يو کال ته د بُتانو نمانځنه وکړه او يو کال موږ ســـتا د خدای نمانځنه کوو، خدای تعالی خپل اســـتازي ته وفرمايل: ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووايه .... قُلْ يا أَيهَا الْكَافِرُونَ. دا د «قُل» امر ... د خدای لـه لوري د فرمان اعلان دی چې مخاطبين يې؛ [«کافرين»] ښه ځير شي او ښه پام يې شي چې حضرت رسول اکرم(ص) د ابلاغ او پيـــغام رسولو واسطه دی او دده شخصـــي نظـــر او مصلحت ددغې کار په اجراء کې دخالـــت نه لري او دا ددې لپاره چې په ټوله کې لـــه يو مخې د يو خدای د نمانځنې په اړه د کفارو د هر ډول سازښت او جوړجاړي تمه او هيله غوڅه شي. «يا ايها»، يو غږ يا ندا ده لـه ليرې نژدې ته او ويښـپاروونکي ندا ده – [«يا»، لېرې او غـــائب ته ندا ده. «اى»، حاضر او نژدې ته غږ دی. «ها»، هڅوونکی او ويښپاروونکی غږ دی] – په داسې ډول چې ګواکې، نداء ورکوونکی؛ اووښتو، بېخودو او له حقه لېرې خلکو ته نـداء ورکوي، او ورته نژدې کېږي، او هغوی هڅوي چې ښـايي ويښـيار شي، هوښـيار شي او را په خود شي. تر نداء لانـدې کافران هم هغوی ول چې په خپل کفر کې دومره ټېکاو پاتې شول چې نوره يې ايمان ته له کفر څخه د ستنېدو هيله نـــه وه. ډېری لـــه دوی د قريشو سروال او د بُتانو پاسوالان ول چې د خپلو معبودانو او د خپل مقصـود او حالت د سـاتلو لپاره او توحيد ته د بلونکي لـــه بلنې څخه د مخنيوي لپاره يې، خپل ټول ځواکونــه په کار واچول او هره وسيله چې يې درلـوده وکاروله او له هرې لارې چې راوړاندې شول او چون توفيق يې و نه مونـد د سازښت او جوړجاړي لپاره يې وړانديزونه پيل کړل. ګواکې وروســـتنی وړانديز يې دا وو چې يو کال دې د هغوی بُتان ونمانځل شي او بل کال دې واحد خدای.

ځينې خو لا دا هم وايي چې: چون هاغه حضـرت د قريشو دا وړانديز هم رد کړ او د سازښـت مخه يې ورته ورنـــکړه، ويې ويل: نو راشه زموږ له خدايانو د يوه سـتّه لمس کړه [لاس پرې راکاږه] او له دې وروسته به تا تصـديق کړو او ستا د خدای نمانځنه به کوو. الله تعالی د هغوی ټول وړانـــديزونه په بنستيزه توګه رد کړل او دا سورت چې نازل شو هغوی ته غابښ ماتوونکی ځواب وو نو حضـــرت رسـول اکرم(ص) ګهيځ د وخته مسجد الحرام ته ولاړ او د قريشـو د اشرافو د ګڼې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګونې پر سر ودرېـد او د قريشو د مشـرانو، سرلارو او مخورو په شتون کې يې دا آيتونه تر پايه تلاوت کړل: قُلْ يا أَيها الْكَافِرُونَ. لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ...

لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. زه د هاغه څه چې تاسـو يې عبادت کوئ، عبادت نـــه کوم. وينو چې ډېره برېښـنده او ځرګـــــنده خبره ده. معمولاً په سـياسي او ټولنيزو او انقلابي نهضـــتونو کې، رهبران هڅه کوي په ډېر احتياط او ورو ورو مخکې لاړ شي؛ ټولې خبرې لـه هماغه پيله نـه کوي؛ پل په پل مخکې ځي او هڅه کوي خپل دريځونه ورو ورو په تدريج او په ځو پړاوونو کې روښانه کړي لنډه دا چې غوارې نفوذي چلن وکړي؛ يعنې د هاغه ځواک په پرتله چې لاس ته يې راوړي، ورو ورو ځانته ډګر پرانيزي او مخکې ځي. خو قرآن، د بعثت لـه هماغه پيله، په بنسټيزو او اساسي مسئلو کې پيغمبر ته فرمان ورکوي چې تکليف روښانــــه، يو طرفه او جوت کړي. ځکه چې په داسې مسئلو کې د ګډون، ملتيا، سازښـت او دوه مخيتوب ځای نشته، چې مثلاً ووايي: موږ به په يو ډول يو بــل ته تير شو، او ورته په نرمه او سياسي لهجه وايي چې البته تر يو بريده تاسو هم حق لرئ، او ستاسو نظر هم د درناوي وړ دی، او لــه دې ډول وړانــديزونو څخه چې د نورو د جلبولو لپاره يو څه سر ورسره ښوروي او خپل ځان ورته نرم نرم ځرګندوي، په اصطلاح سياسي کار ورسره کوي. پوهېږو چې ځينې دا ډول چلندونه سم ګڼي.

پيغمـبر(ص) تـه اللـه تعـالی فرمـايي چــې: ورتـه ووايـه: ای د کـافرانو ټوليـه، لاأَعْبُـدُ مَـا تَعْبُـدُونَ. زه هاغـه څـه چـې تاسـو ورپسـې ياسـت، يعنـې دا بُتـان چـې تاسـو يـې عبـادت کـوئ نـه قبلـوم او عبـادت يـې نـه کـوم. ډېـر قـاطع، روښانه، برېښنده، په زغرده، پرته له کوم مخاتې او دوه مخيتوبه.

نو لـه هاغې غځېدلې نداء وروسته، د «لا اعبد»، خبره د هاغه راتلونکي په اړه ده چې کافران يې په تمه ول چې ښايي او په هره بڼه چې وي، د هغوی د خدايانو نمانځنه ومني. «تَعْبُدُونَ» هم خبره له راتلونکي ده او په کومه نمـــانځنه کې چې هغوی بوخت ول د هغوی پر استمرار او تل پاتېتوب دلالـت کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويې فرمايل: لاأَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. زه عبادت نه کوم د هغه څه چې تاسو يې عبادت کوئ، يعنې زه هيڅکله او په هيڅ بڼه دا وړانـــديز نــــه منم، دا په جوته توګه ناشوني ده چې زه د هاغه څه عبادت وکړم چې تاسو يې عبادت کوئ. تاسو هم چې مدعيان ياست په نوبتي توګه به زما د خدای عبادت وکړئ دروغ واياست؛ يعنې دا ډول عبادت، عبادت نه دی.

وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. او تاســو هم حاضر نه ياســت د هاغه چې زه يې عبادت کوم، عبادت وکړئ. «عَابِدُونَ» پر اوســني وضــعيت او فعلي حالت دلالت لري، خو لا أَعْبُدُ فعل دی. يعنې تاسـو د هغه څه عبادت کوونکي نه ياست چې زه يې عبادت کوم. يا په بله وينا په اوسنيو اوضاعو، احوال او شرايطو کې، ستاسو چلن داسې څرګندوي چې تاسـو د هاغه څه چې زه يې عبادت کوم، اهل نه ياسـت، نو فعلاً دا ډول دی چې تاسو هم حاضر نــه ياست د هاغه څه چې زه يې عبادت کوم، عبادت وکړئ. هغوی په خپل وړانـــديز کې ويلي ول چې موږ به هم ستا خدای ته عبادت وکړو. قرآن فرمايي: ورته ووايه تاسو به هم هيڅکله زما د معبود عبادت کوونکي و نـــــه اوســـئ. په وَلا أَنتُمْ عَابِـــــدُونَ مَا أَعْبُدُ. کې د وَلا أَنتُمْ عَابِـدُونَ... اسميه جمله د « وَلا تَعْبُدُونَ » ... پر ځای، د حق معبود په نـه نمانځلو کې د هغوی پر ثبات او ټيکاووالي دلالت کوي.

په واقعيت کې وايي دا ډول عبادت، عبادت نـــه دی. که فرض کړو پيغمبر منلی وای ـــ العياذ بالله ـــ چې هغوی راشي يو کال د بُتانو عبادت وکړي يو کال د خدای عبادت وکړي؛ آيا هغه يو کال چې د خدای عبادت بـــه يې کاوه واقعاً د خدای عبادت وو؟ څرګنده ده چې نـــه؛ خدای خو شريک نه مني. په شريک نه منلو کې، دا توپير نه کوي چې تاسو خپل نيم عبادت بُـــت ته ځانګړی کړئ او نيم خدای ته، او يا که په ټولــه کې عبادت د خدای او بُـت دواړو لپاره په ګډه وي، دا خو يو ډول شرک دی، يا ټول عبادت يې د بُـت لپاره وي، بيا هم شرک دی؛ يا نن ورځ عبادت يې د بُت لپاره وي سبا د خدای لپاره، بيا هم شرک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د سبا عبادت هم د خدای عبادت نــــه دی. هغه څوک چې په خپل خيال نن د خدای عبادت کوي او سبا لاړ شي د بُـــت عبادت وکړي، دا د نن ورځې عبادت يې هم د خدای عبادت نه دی.

وَلا أَنَـــا عَابِـــدٌ مَّا عَبَدتُّمْ. وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. او نه زه د هاغه څه عبادت کوونکی يم چې تاسـو يې عبادت کړی دی، يعنې زه بـــه هم په هيڅ بڼه او په هيڅ ډول شرايطو کې حاضر نشم چې د هاغه څه عبادت کوونکی شم چې تاسو يې عبادت کوئ. په دويم آيت کې وايي لا أَعْبُدُ (عبادت نـــه کوم) او د فعل په بڼه يې راوړی، خو دلته وايي وَلا أَنَـــا عَابِدٌ يعنې زه هم په دې وضع او حال کې نه يم؛ په اصطلاح د حال وضعيت بيانوي. په بـــل تعبير، نه به داسې وکړم او نه زما شرايط، انـد او فکر دا اجازه راکوي چې ستاسو په څېر داسې وکړم.
د مَّا عَبَدتُّمْ جمله ماضي ده؛ يعنې په تيره کې هم ما ســتاســـو معبود نه دی نمانځلی، او دا په څرګنده توګه پر دې دلالت کوي چې رسـول الله(ص) له خپل نبوت څخه مخکې هم بُت نمانځنه نه ده کړې.

وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ. بيا هم پيغمبر(ص) هماغه خبره تکراروي. دا آيت دوه ځلې تکرار شـــوی دی: دريم او پنځم آية. او دا د ډېرتر تأکيد او ټينګار لپاره دی. دوه ځلي ټينګار پر دې چې ما تاسو اوس داسې پيژندلي ياست چې حق لور ته د مخ کولو او دې لور ته د راتللو اهل نـــــه ياست او په تاسو کې دحق خبرې د منلو بڼه، ډګر، انګېزه او چمتووالی نشته، يا دا چمتووالی نه څرګندوئ.
پر دې بنا يو تر بله شخړه نلرو، موږ چې په کومه لار ځو تاسو يې نه منئ نو ....
په حقيقت کې دا دوه آيتونه د مخکينيو دوو آيتونو د مضمون تکرار دی چې پر هغه د ټينګار په موخه تکرار شوي دي، لکه د هاغه تکرار په څېر چې په نورو آيتونو کې هم راغلی دی:
«كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ. ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ.» [تکاثر۳ (۱۰۲:۳) او۴] چې تاسو انګيرئ ډېر ژر به پوه شئ. بيا داسې نه دی چې تاسو انګېرئ ډېر ژر به پوه شئ. « فَقُتِلَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

كَيْفَ قَدَّرَ. ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ.» [مدثر۱۹(۷۴:۱۹) او ۲۰] مرگ دې وي پر دوی څه ډول يې اندازه وکړه بيا مرگ دی وي پر دوی څه ډول يې اندازه وکړه.

د «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ» او «وَلَا أَنَا عَابِدٌ» اسميه جملې، د [لاتَعْبُدُون، لا اَعبُد] فعلي جملو پر ځای، چې په دويم او څلورم آيتونو کې راغلي دي، د عربي ژبې ادبياتو له مخې په اند او عمل کې پر ټيکاووالي، تلپاتېتوب او دوام دلالت کوي. مقصد دا دی چې دا څرگندوي؛ هر دواړه لوري په خپلو اعتقادي دريځونو کې کلک او ټيکاو يو، موږ دواړه لوري هر يو پر خپله خپله لار ځو او يو له بل سره د ملتيا موخه نه لرو. په«۵» آية کې بيا ځلې د«۳» آية د مطلب تکرارېدل هم پر دې، يو بل ټينگار دی چې وايي په تاسو کې په اوسنيو شرايطو کې د توحيد د منلو لپاره اړين ډگر او چمتووالی نشته.

د يو خدای نمانځنه [«په عبادت کې توحيد»] چې لــــه خدای تعالی څخه په بشــپړه توگه فرمان وړنـــــه او هغه ته مخ کونه او له هغه پرته د نورو له بنده گۍ آزاديدنه ده، چې د فکري توحيد تحقق او رښتينتوب او د مؤحد او مشــرک تر منځ بېلوونکی او مميز فصل دی او بايد لــــه فکر او دنني ايمانه په عباداتو کې وبرېښي او څرگند شي او همدا راز د ژوندانه په آدابو او قوانينو او ټولنيزو اړيکو کې منعکس او ښــکاره شي. که د يو خدای نمانځنه په دې پراخه او حقيقي معنا نـــه وي نو د شرک او توحيد او د اسلام او جاهليت تر منځ توپير او ټاکلی بريد څه څيز دی؟ آيا د ضــمير او وجدان په پوړ او مرتبه کې د توحيد لپاره کوم ټاکلی بريد شته؟ له دې سره سره چې ډېرې خلک په ښکاره توگه موحد ښکاري خو د شرک په راز راز ډولونو اخته دي، او په ښکاره مشـــرکان چې د فطرت او وجدان په بريد کې مؤحدين دي. د مکې مشــرکين هم د خدای تعالی له ذات څخه منکر نه ول خو له هاغو حقيقتونو سره آشــنا نه ول چې خدای تعالی خپل ځان پرې ستايلی: اَحَد: يگانــــه، يو گونی، يو، يوازې يو خدای .... صَمَد: تکيه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای او ملاتړ ... ــ هغوی د خدای لپاره مل، ساري او ګډونوال ګومارل، څرنګه چې بــــاید وي او ښـایي، د خدای تعالی مقام یې نه پېژاند او د خدای تعالی عبادت یې لکه څنګه چې ښـایي نـــه کوه. بُتان یې ورسره شریکول، بُتان یې د خپلو صالحو پلرونو او نیکونو د یادښت رمز او یا د پرښـتو تمثیل ګاڼه ... هغوی ګومان کاوه چې پرښتې د خدای لوڼه دي، او د حق سبحانه تعالی او جنّیانو تر منځ خپلوي او خپلولي ده. چې کله کله به یې دا رمز او تمثیل لـه یاده ایسته او پخپله د همدغو تورل شـوو معبودانو نمانځنه بـــه یې کوله. او په دواړو حالتونو کې به یې دا ټول نوموړي څیزونه واسـطه او وسـیله ګڼل چې ددوی په توسـه خپل ځانونـه خدای تعالی ته نژدې او مقرب کړي.

لکه څنګه چې قرآن مجید د زمر په سورة کې ددوی خبره روایت کوي: «... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَـــــا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى...» [زمر۳(۳۹:۳)]. «...موږ د هغوی نمانځنه نه کوو مګر لـه دې کبله چې موږ خدای ته نژدې کړي...». قرآن ددوی لــــه ژبې نقل کوي چې هغوی عقیده درلوده خدای تعالی آسـمانونه او ځمکه پنځولي دي. او لمر او سپوږمۍ یې د انسان د استفادې وړ وګرځول او اوبه یې لــــه آسمانه اورولي دي؛ د بېلګې په توګه د عنکبوت په سورة کې راغلي دي: «وَلَئِنْ سَـأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّـمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» [عنکبوت ٦١(۲۹:٦۱)]. «او که له هغوی [= له مشـــرکینو] وپوښتې: اسمانونه [= د ستورو نړۍ] او ځمکه چا پنځولي او لمر او سپوږمۍ چا ښکېل (او رام) [= ستاسو او د نورو موجوداتو خدمتګاران] کړي دي، هرومرو به وایي: الله!...». «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّــمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُـــــولُنَّ اللَّهُ ...» [عنکبوت٦٣(۲۹:٦۳)]. «او که له هغوی وپوښتې چې څوک له آسمانه [برکتناک] اورښـــت لېږي، چې ځمکه پرې د هغه له مرګ [= ژمي یا وچکالۍ] وروســـته ژونـــدۍ کوي؟ هرومرو به وایي: الله». په ځانګړې توګه د قریشو مشـــرکین چې ځانونه یې د ابراهیم د آئین پلیونـان ګڼل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که موږ پاملرنه وکړو په عمومي توګه د دنیا ټولو مشـــــرکینو همداسې کول او لا کوي؛ چې دوی په بنسټیزه توګه لـــه الله منکر نه ول خو پر خپلو معبوانو، د الله درشل ته د رسېدلو لپاره د وسیلې په توګه عقیده لري او په دې اړه د مشـــرکینو عقیدې راز راز او ډول ډول دي؛ هغه که ملائکې وي، جن یا پیریان وي، انبیاء او اولیاء وي، امامان او ملایان وي، پیران او بزرګان وي، د ژونـدیو یا مړو انسانانو ارواح وي، یا لمر، ســـپوږمۍ، ســـتوري، څناور، ونې، غرونه، دریابونه، ځمکه او آسمان وي، بـــت، یا خیالي دیوي او دیوتا [The gods, The goddess] وي او که په نورو بڼو وي. دلته دا پوښتنه مطرح کېدی شي چې د عربو مشـــرکینو هم الله منه او هم د نړۍ ټولو مشـــــرکینو له پخوا زمانو راهیسې تر اوســه د الله له شـتونه انکار نـــــه دی کړی. او اهل کتاب خو د اصـل معبود په توګه همدا الله مني، نو د ټولو خلکو د ټولو معبودانو لـــه عبادته، پرته لـــه کوم توپیره د برائت اعلان څنګه صـــحیح کېدی شي؟ ځواب یې دادی چې که د الله عبادت د نورو معبودانو په ډلـــه کې له شاملولو سره وشي نو هاغه څوک چې پر توحید ایمان لري هرو هرو لـــه دې عبادته خپل برائت څرګندوي ځکه چې د هغه په نزد الله د معبودانو له مجموعې څخه یو مـعبود نه دی بلکې هغه یوازینی یو معبود دی، او دې مجموعې او ډلې ته په ګډوله توګه عبادت په هیڅ ډول د الله عبادت نـــه دی اګر چې په دې کې د الله عبادت هم شامل وي.

په قرآن مجید کې یې دا خبره په څرګنده توګه په ډاګه کړې ده چې د الله د عبادت تر څنګ د بـل چا یا څیز د عبادت شک یا ګومان قدرې هم نـــه وي، او باید انسان خپله بنده ګي یوازې یو الله ته خالصه کړي «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الـدِّينَ حُنَفَاءَ...» [بیّنه ۵ (۹۸:۵)]. په داسې حال کې چې دوی ته له دې پرته امر نه وو شـــوی، چې دوی به [یوازې] د الله بنده ګي کوي په داســـې ډول چې دین یې په حق ګرایانه توګه هغه ته [لـــــه شرک او ځان غوښـــتنو څخه] خالص کړی وي، ....» همدا راز په ژبــه اقرار تر هاغه بریده منلی او توپیروونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې لـه عمل سره رسمي، جوت او په زغرده مخالفت ونلري. نو څرنګه چې د شرک او توحيـد، جـاهليـت او اســلام ترمنځ توپير او بېلوونکی يوازې د يو خدای عبادت دی، د اسلام رسول^(ص)^ مأمور شو چې ښکاره او په زغرده په بيا بيا په ټينګار لــــه دې آيتونو سره هغه اعلام کړي چې په دې توګه د هغوی پر مخ چې په کفر کې د پاتې کېدو هوډ يې کړی دی د هر ډول ســازښــت او جوړ جاړي لار وتړي او هيلې يې پرې شي او د کفر او اســلام بريد څرګند او وټاکل شي او د هغوی لـه بلنې او انداره سترګې پټې کړي او توحيد او اسلام ته د بلنې لپاره هاغو کســانو ته پاملرنه وکړي چې کفر ته د منلو دا ډول هوډ نلري او د ايمان منلو ته چمتو اوسي. د کافرينو په اړه قرآن وايي: «إِنَّ الَّــذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» [بقره٦(٢:٦)]. «[خو] هاغو کســانو چې [د حقيقتونو په نسبت] کفر وکړ، د هغوی لپاره بې توپيره ده، چې [د کړنو لـه پايلو] يې ووېروې يا يې و نه وېروې؛ کورټ ايمان نه راوړي». دوی تـــه که هر څومره وويل شي د حق وينا اوريدو ته چمتووالی نلري د قرآن د وينا پر بنســټ «لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ » [يس ٧(٣٦:٧)] «په ډېريو لــه هغوی کې حکم تحقق موندلی دی، او ايمان به رانوړي». نو ځکه الله تعالی خپل اســتازي رســول اکرم^(ص)^ ته فرمايي؛ دوی ته ووايه چې: لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِي دِينِ. «ســتاســو دين ســتاســو لپاره او زما دين هم زما لپاره.» يو تر بله جګړه نلرو. تاســو چې زما حق خبره نـه منئ، نه ښايي تمه ولرئ چې زه راشم ستاسو بُـت نمانځونکي افکار او اندونه ومنم. زه ددې کار اهل نه يم. نو، تاســو په خپله لار لاړ شــئ، او زه هم په خپله لار ځم. «.. لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ...» [ماته زما کړني او تاســو ته ســتاسـو کړني] که نه غواړئ ډېر نبه، له يو بل سره دعوا هم نلرو. چې دا هماغه په انتخاب کې آزادي ده. ته د انتخاب حق لرې، واک او اختيار لرې او زه يې هم لرم.

يعنې ای کافرانو! زموږ او ستاسو هم معبود بېل دی او هم عبادتونــه مو يو تر بله توپير لري. « وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَنَـــا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ» [يونس ۴۱ (۱۰:۴۱)] «او كه [د نورو پيغمبرانو په څېر] تا دروغجن وګڼي، نو ووايه: زما كړني ما پورې او ستاسو كړنې تاسو پورې اړه لري [= هر يو د خپل كار پايلو ته رسېږو]. تاسو له هاغه څه چې زه يې كوم بري ياست [= له پازوالۍ يې خلاص او مسـئول نه ياسـت] او زه هم له هاغه څه چې تاسـو يې كوئ مبرا يم». «فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ» [شعراء ۲۱٦ (۲٦:۲۱٦)] او كه [ستا له خبرتيا او ګوابښنې وروسته] يې سرغړاوی وكړ، ووايه: زه له هاغه څه چې تاسو يې كوئ بري [او بيزار] يم.

د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » جمله، د عقيدې او ايمان د آزادۍ منشــور دی چې مكرم رسول(ص) ته د «قُل» لــه فرمان سره، كافرانو ته ابلاغ شوی دی. دا څرګنده ده چې مطلب د كفر او ايمان د پــــايلې ورته والی او د بندګانو د انتخاب او غوراوي په نحوه او طريقه كې د خدای تعالی بې توپيروالی نــه دی، موخه يې انسان ته د عمل ډګر او د ټاكنې اختيار وركول دي چې هر څوک په آزادانـــه توګه خپل برخليـک وټاكي. دين يوه قلبي او د زړه پورې اړوند چاره ده او اكراه او اجبار پكې لار نلري. نو نه يوازې بې ديني يا د دين تغيرول دنيايي سزا او كيفر نلري، بلكې مذهبي اختلافونه او جنګونه، مخكې لـــه مخكې محكوم او غندلي دي. لكه څنګه چې په قرآن كې بل ځای فرمايي: «لا اِكْراه فِي الدِّينِ...» «په دين [منلو] كې اكراه [او كوم جبر] نشته ...». [بقره۲۵٦ (۲:۲۵٦)]

د دين اصلي معنا، د نيكو او بدو عملونو جزا او كيفر دی، بيا ورپسې د هر هيواد نظامونو، مقرراتو او قوانينو تــه ويل كيږي، چې وګړي او ښارمندان د هغوی پر بنسټ تر نياو لاندې نيول كېږي. د قرآن په اصطلاح كې، «دين الملک» د هيواد اساسي قــانون ته ويل كېږي، چې پاچاهان او واكمنان د هغوی جاري كوونكي ول. «فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْـتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَـــا لِيُوسُــفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ، ... »[يوســف۷٦ (۱۲:۷٦)]. «نو [يوســف] د خپل ورور [بنيامين] له پېټې څخه مخكې، د نورو پېټو په لټولو پيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ، چې [په پای کې] کټوری يې د خپل ورور له پېټي راوايست. په دې توګه مو يوسف ته چاره او تدبير وروښود. [ځکه] هغه [د مصـــر] د پاچا د قانون له مخې خپل ورور نشـو نيولی [نشـو سـتنولی]،...». د ښـوونځيو او پوهنتونونو ښـوونيز نظام هم چې د هغې پر بنسـټ د هر زده کړيال پـــاداش [چارليک]، برخليک او راتلونکی ټاکل کېږي، چې دا هم د دين د معنا د پوهيدو لپاره يوه ساده بېلګه ده.

د «۱۰۲» موردونو لـــه منځه چې د دين له کليمې مشتقونه او راوتلي وييونه په قرآن کې راغلي دي، د دين معنا د قانون په توګه لـــه دې پرته د «دِينِ الله» له اضـــافې سره په دوو نورو آيتونو راغلې ده:- «... وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ ...» [نور۲(۲۴:۲)] «...او د الله تعالی د قانون په [اجراء] کې، د [غير اصــولي] احسـاسـاتو او عواطفو تر اغيز لانـــدې مه کيږئ،...» «أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ..» [آل عمران۸۳(۳:۸۳)]. «آيا دوی [له دې ميثاق وروســته] د الله له دين پرته [بله غوره موخه] غواړي؟ په داســې حال کې هر هغه څه [لـــه پرښـتو يا ژونديو موجوداتو يا هرڅه] چې په آسـمانونو او ځمکه کې دي، هرومرو [خواه نخواه] هغه ته تسـليم دي ...». د خدای تعالی دين همدا عمومي او خصـــوصي قوانين او نظـامونـه دي چې لـه ذرې تر لويو او لـه ځمکې تر کهکشـــانونو ټول د هغه په بند کې دي چې له خپـل کړ او اړولکړنو [فعل او انفعالاتو] سره د کمال په لارليک [مسير] کې مخکې ورل کيږي [و إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ].

نو د خدای دين د هغه فرمانونو ته تسـليمېدل دي «إِنَّ الـــــدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...» [آل عمران ۱۹(۳:۱۹)] چې حق دی «... وَدِينِ الْحَقِّ...» [توبـه۳۳(۹:۳۳)] او بايد له شرکه خالــص وي « أَلَا لِلَّهِ الـدِّينُ الْخَالِصُ ... » [زمر۳(۳۹:۳)]، «وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْـرِكِينَ.» [يونس۱۰۵(۱۰:۱۰۵)]« او دا [فرمان] چې خپل مخ [= د ژونـدانه موخه او مخکړنه دې] په حقپالې توګه [= له شرکه خالص او نړه] د [توحيدي] دين لپاره برابر کړه او هيڅکله لـــه مشـــــرکانو مه اوسه».

(c) ketabton.com: The Digital Library

«...حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الـدِّينُ لِلَّـهِ..» [بقره۱۹۳(۲:۱۳۹)] او «... حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الـدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ...» [انفال۳۹(۸:۳۹)]. «... تر هاغې چې د فتنې [= د دين د آزادۍ او امنيت د مخنيوي] ټغر ټول شي او دين په يو مخيزه توګه د الله لپاره وي...»

همدا راز د سورت په پای کې د « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » ټينګار، لـه عبادت سره د دين ډېر نژدې او تنګاتنګ تړاو ځرګندوي. د کافرانو عبادت د هغوی د دين مطابق، يعنې د خدای نمانځنې آيين يې په شرک او د بُتانو په شفاعت ککړ وو چې په لاندينيو آيتونو کې يې په ځرګنده توګه وينو:
«...وَالَّـذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِـهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَـا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ...» [زمر۳(۳۹:۳)]، «.. او هغو کسانو چې [خپلو حاجتونو ته د رسېدو لپاره] لـه الله پرته اولياء [پالندويان] نيولي دي، [بـاطله ادعا يې داده چې] موږ دا نه نمانځو، مګر له دې کبله [هغوی ته متوسل کېږو] چې موږ خدای ته [د حاجتونو په وړانـدې کولو کې] نږدې کړي..»، «.. أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ..» [زمر۴۳(۳۹:۴۳)]، «آيا لـه الله پرته شفيعان [او سپارښتګر] نيسي!؟...». «...وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ...» [يونس۱۸(۱۰:۱۸)]، او وايي: دا [بُتان] د خدای په نزد زموږ شفيعان [او سپارښتګر] دي!. «... لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ...» [انعام۷۰(٦:۷۰)]. او «... لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِـهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ...» [انعام ۵۱(٦:۵۱)] پرته له الله د هغوی لپاره هيڅ يار او مرستندوی او سپارښتګر نشته. «... وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّـذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ...» [انعام۹۴(٦:۹۴)]. «... او [مګر نن ورځ] هاغه شفيعان چې تاسو په خپل [سرليک] کې شريکان انګېرل، له تاسو سره نه وينو ...».

او د مؤمنينو عبادت د توحيدي دين او آيين پر بنسټ ربّ العالمين ته په تسليم کې دی. په قرآن کې الله تعالی پيغمبر(ص) تـه فرمان ورکوي چې دوی تـه ووايه: «قُلْ أَفَغَيْرَ الـــلَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ» [زمر۶۴(۳۹:۶۴)] دوی تـــه ووايه: «ای جاهلانو! آيا تـه ماته وايي چې له الله پرته د بل چا عبادت وکړم».

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د کافرون سورة په بنستیزه توګه په دوو لارو کې لـه برېښنده، قاطع او روښانه برید ټاکنې سره، لـه کافرانو سره د مؤمنینو هر ډول ملتیا او سازشکارانه مصلحت پالنه مردوده او نـاسمه ګڼي او پيغمبر ته په ټينګار فرمان ورکوي چې دا ډول دریځ په څرګنده توګه اعلام کړي. لـه دې سره مل د هغوی اختیار او آزادي هم په پام کې لري او د لارې او روش (دين) په انتخاب کې هغوی خپل واک ته پرېږدي: «لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ».

د تعبد بریدونه: داسې بریښي چې د «عبادت» موضوع چې لغوي مشتقات يې د کافرون په سورة کې له لنډون سره سره ۸ ځلې تکرار شوي دي، او د سورة اصـلي چورليز دی. او په قرآن کې بې مخيني او بې سـاري دی؛ نو «عبادت» [نمانځنه]، ددې سورت بنستیزه کلیمه ګڼل کېږي. څرنګه چې د عبادت موضوع په ټول قرآن کې په ځانګړې توګه په دې سـورت کې ارزښـتناکه او بنسـټيزه موضوع ده نو د سورة د ځيرتر پيغام د بهتر پوهېدو لپاره د «عبادت» پر موضوع نور ډېر تمرکز کوو، او ښايي په دې اړه ډېر غور او تدبّر وکړو:

نو کومه نکته چې تل بـايد جدي پاملرنه ورته وکړو ددې سورة اصلي چورليز [«عبادت»] دی. په دې سورة کې لـه هر دريو کليمو څخه يوه يې د «عبادت» کليمه راوړې ده. د قرآن په هيڅ ځای کې تاسو دا ډول ټينګار او تمرکز نه وينئ. نو، بايد پوه شو چې لـه «عبادت» څخه موخه څه ده چې څو ځلې يې تکراروي: لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ......

څرنګه چې د قرآن په پښتو ترجمو کې «عبادت»، «نمانځنه» او «پرسـتش» ترجمه کوي: کافرانو ته ووايه زه نـــه نمانځم هاغه څه چې تاسو يې نمانځئ او نه تاسو نمانځونکي ياست د هاغه څه چې زه يې نمانځم؛ نو لـــه دې ترجمې څخه څه پوهـــېدلی شـو؟ دا خو څرګنده ده چې پیغمبر (ص) بُت نـــه نمانځه، نو ددې موضوع پوهېدل زموږ د اوس مهال لپاره څه په درد لګيږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پيغمبر (ص) کـافرانو ته ويل زه بُـت نه نمانځم او تاسو هم هاغه څه چې زه نمانځم نه نمانځئ، نو په مخه مو ښــه، هر څوک دې پخپله لار ځي. ښــه نو موږ چې وسمهال دا آيتونه او ويناوې لولو څه پيغام ترې بايد واخلو.

د عبادت پښتو ترجمه [«نمانځنه»، نمونځ] او هاغه څه چې په دې ترجمه کې لـه قرآن او عربي فرهنګه زموږ فرهنګ ته لېږدول شـوي دي، داسـې يو حالت دی چې انسان يې د خپل پنځوونکي پالونکي څښتن پر وړانـدې چې د هغه تر ټولو لوړ او ســتر ارمان دی څرګندوي. په داســې حال کې چې په عربي ژبه کې «عبادت»، د هاغو چارو پر وړاندې چې د انسان لـه وجوده خارج وي، د هغه له تسليم، تبعيت، زړه بايلنې او ځان بـايلنې يو حالت دی چې کېدی شي خدای، پربشـتې، انسانان، څيزونه او نورې چارې وي. د بېلګې په توګه کله چې په قرآن کې ويل کېږي «لا تعبدوا الشــيطان»[مريم ۴۴(۱۹:۴۴)] يا «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّـيْطَانَ....»؟ [يس ٦٠(٣٦:٦٠)] نو کوم کســان چې عبادت «نمانځنه» يا «پرســتش» معنا کوي، آيا چا تر اوســه شـيطان نمانځلی دی چې خدای تعالی ګواښــنه کړې ده: «ای بنيادمه مګر تاســو سره مې عهد نه وو تړلی چې د شـيطان عبادت مه کوئ»، له دې څخه يې مقصـد دا نه دی چې شـيطان مه نمانځئ، ځکه چې شيطان خو د انسانـــانو منفور دی او هيڅوک هغه خپل معشـوق او معبود نه ګڼي! بلکې مقصـد يې دادی چې هغه ته مه «تسـليم» کېږئ [مه تسـليمېږئ] او د هغه لـــه وسـوسـو «پليوني» مه کوئ او د هغه پر ګاڼلو او سينګارَونو، برېښ او ځلَونو زړه او ځان مه بـايلئ.

موږ چې هره ورځ په خپلو نمونځونو کې لږ تر لږه اوولس ځلې «إِيَاكَ نَعْبُدُ وإِيَاكَ نَسْتَعِينُ» وايو، که د خدای عبادت د هغه نمانځنه وي، نو، مګر موږ کوم بـل څيز د هغه پر ځای نمانځو؟ څرګنده ده چې نـه؛ نو، بيا دا څه دي چې په نمانځه کې يې دومره ذکر کړو او په ځلونو يې تکرار کړو چې: «إِيَاكَ نَعْبُدُ وإِيَاكَ نَسْـتَعِينُ»؟ خـــدايا موږ يوازې ستا نمانځنه کوو! ښـه، که خدای له موږ پوښتنه وکړي چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر تر اوسه مو د کوم بــل چا نمانځنه کوله، څه ځواب ورکوو؟ مګر نه وايو چې مورږ غير لــه تــا د کوم بل کس يا بل څيز نمانځنه نــه ده کړې؟ نو، ولې تر دې بريده دا خبره تکراروو؟ که خدای تعالی له مورږ وپــوښتي ته او پلار او مور دې او کورنۍ دې مګر مخکې لـــه دې خدای نمانځونکي نه واست، يا مګر اوس نه ياسـت چې پرلـــه پسې تکراروئ مورږ يوازې تا نمانځو، څه ځواب ورکوو؟ ولې دومره ډېر دا تکرار کوو؟ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ؟

خو مورږ چې په خپلو ورځينيو نمونځونو کې وايو «اياک نعبد» دا جوته او څرګنده ده چې زمورږ مقصد خو د بـــل خدای نمانځنه نه ده، خو ډېر لږ کسان شايي لـــه ځانه وپوښتي چې ولې دا عبارت پرلـــه پسې ځان ته دومره تلقين کوي، مګر، آيا اتکل دادی چې کوم بـل خدای به هم وي ــ العياذ بالله ــ چې هغه هم نمانځي چې وايي «يوازې تاته عبادت کوو»! څرګنده ده چې لـــه الله پرته د تسليم حالت د بل هيڅ څيز لپاره نلرو.

نو پر دې ترتيب د «عبادت» په کليمه کې د اطاعت او تسليم مفهوم شتون لري. نو که څوک داســې يو حالت سربېره پر خدای [يا د خدای پر ځای] د هغه مخلوق ته پيدا کړي د همدې مخلوق عبادت يې کړی دی.

د حضرت پيغمبر^(ص)^ پـه وينـا: «هـر څـوک چـې د منښت پـه حالـت کـې کـوم وينـاوال تـه غـورږ ونيســي پـه حقيقـت کـې د هغـه عبـادت يـې کـړی دی. نـو کـه د هغـه خـبره لــه خـدای عزّوجـلّ څخـه وي (پـه غيـر مسـتقيم ډول) د خـدای عبـادت يـې کـړی دی او کـه لـــه ابليســه وي د ابلـيس عبـادت يــې کــړی دی». لـــه دې توضــيح سره څرګنــدېږي چـــې ولـــې خـــدای تعـــالی فرمـان ورکـړی د شـيطان عبـادت مـه کـوئ او ولـې بايـد پرلـه پسـې ځانتـه تلقين کړو چې: «اياک نعبد و اياک نستعين».

له دې څرګندېږي چې د: «مورږ د خدای عبادت کوو» معنا دا نـــه ده چې مورږ خدای نمانځو؛ معنا يې داده چې مورږ د شيطان په وړاندې د منښت او تسليم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

درنښت او غاړه ايښوونې، ژمنتيا او ايل کېدو حالت نلرو او غواړو دا حالت يوازې د خدای په وړاندې ولرو. دا د عبادت معنا داده.

نو له دې څرګندېږي چې «عبادت» نمانځنه نه ده. ډېری له نورو ژبو وييونه کله چې پښتو ته اړول کېږي معنا يې سمه نه راځي او د يوې کليمې په توسه له معادل او اندول ايښوونې سره نه شو کولی په معنا يې و پوهېږو. و مو ويل چې «عبادت» په واقعيت کې يو حالت دی له تسليم او تمکين، زړه بايلنې او ايل کېدنې څخه. د مرحوم شريعتي مشهوره خبره ده چې«عبادت» يعنې واټ جوړونه [جاده سازي]. په عربي ژبه کې «طريق المُعَبَّد» يا «مُعَبَّد» - جاده، واټ، سړک، يعنې هاغه لار چې «عَبْد» شوې ده؛ هغه جاده چې اسفالټ کړې يې ده او ايل شوې ده؛ يعنې اوس نو دا جاده بيخي صافه او روانه ده او ګړندی موټر پرې په هوسا توګه کولی شي حرکت وکړي. دا واټ مخکې ناسم وو او لوړې ژورې يې درلودې او نشو کېدی موټر پرې سم تګ راتګ وکړي، خو اوس عبد او ايل شوی دی او موټر يې پر مخ په هوسا او آسانه توګه کېدی شي تېروبېر شي. نو «تَبْعيدُ الطُّرُق» يعنې لاره عبد کول، د لارې ايستنه او واټ جوړونه. که په مکه او مدينه کې چا ليدلي وي د سړک جوړولو په ماشينونو او لاريو او بولډوزرونو يې ليکلي وي «عابد». نو «عابد» يعنې؛ دا د لارې جوړولو ماشين دی او سړک همواروي. نو، «عبادت» نمانځنه نه ده، هموارول دي؛ د ګاډيو او زنبيلونو ډګول او اضافي مواد ايسته غورځول او د لارې صافول دي.

موږ د خدای عبادت کوو يعنې زموږ وجود بايد د هغه د فرمانونو د روانېدلو او اجراء کېدلو لپاره يوه همواره جاده وي. که خدای تعالی په قرآن کې فرمايلي دي انفاق وکړئ خو وينو چې اصلاً زموږ په وجود کې دا ډول فرمان نه جاري کېږي! نو له دې معلومېږي چې زموږ نفس لا تر اوسه هموار نه دی، په دې لار کې لګښت ورته ستونزمن دی، عملي کولی يې نشي. نو څه بايد وکړل شي چې د هغه فرمان پر ما روان او هموار شي؟ «عبادت» همدې ته ويل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د پالونکي ښبتن فرمان ورل پر ما جاري شول او پر ټول ځان او د زړه له تله مې هغه ومنه، د هغه عبادت کوونکی، شوی يم؛ لکه د اسفنج په څېر چې اوبه په آسانۍ جذبوي، خو د ترپال ټوټه هغه په سختۍ جذبوي او نايلون چې بيخي اوبه نه جذبوي. د انسان وجود بايد هوسا او په آسانه توګه وکولی شي د حق حکم جذب کړي. کله چې د انسان ځان جاذب شو، که خدای تعالی ووايي ځان دې زما په لار کې ورکړه، هوسا او په آسانۍ يې ورکوي.

دا چې په قرآن کې وايي: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ»، [بقره۲۰۷(۲:۲۰۷)]. يعنې ځينو له خلکو خپل ځانونه بولۍ او خرڅلاو ته ايښي او هغه ته يې پلوري چې دده د ځان پيرېدونکی دی. يعنې خپل ځان د خدای او د هغه د رضايت جلبولو لپاره خرڅوي. دوی د خدای عاشقان دي او چمتو دي خپل ځانونه د معشوق لپاره قربان کړي. عاشق، «زه» نلري او ټوله هستي يې «هغه» دی، معشوق دی. او ورپسې: وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ. او الله د خپلو بندګانو په اړه ډېر مهربان او رئوف دی.

د خدای او د بنده اړيکه کېدی شي تر دې بريده صميمي او عاشقانه شي چې بنده، لکه د پتنګ په څېر د شمعې ګردچاپېره خپل ځان د خدای په لار کې فدا کوي. البته قرآن د رياکارو او ځانښودو بندګانو وصف او ستاينه هم راوړې ده: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ځېنې له خلکو هم دي، چې د هغوی خبرې تا هېښتيا ته اړ باسي، چې څه عجيبې ښکلې او خوږه فصيحې او روانې خبرې کوي! «...وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىَ مَا فِى قَلْبِهِ...». او هم پر هاغه څه چې په زړه کې يې لري خدای تعالی شاهد نيسي او تل له خدای او پيغمبره پانګونه کوي او قسم خوري، په داسې حال کې چې: وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ. [بقره۲۰۴(۲:۲۰۴)]. د ټولنې بدترين دښمنان همدوی دي. ولې؟ ددې لپاره چې: وَإِذَا تَوَلَّىٰ، کله چې حکومت او ځواک ته ورسېږي، سَعَىٰ فِى الْأَرْضِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْــحَرْثَ وَالنَّسْلَ ... د ولايت او حکومت نتيجه او پايله يې د کښت او نسل نابودي ده؛ هم د تولنې نسل او هم توليدات له منځه وړي. وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ. او الله تعالى فساد نه خوښوي. [بقره ۲۰۵(۲:۲۰۵)].

د تاريخ پـه اوږدو کـې تـل، يـو شـمېر کسـان ول او دي چـې پرلـه پسـې، پـه سـنجول شـوې توګـه لـه خـداى او رسـوله خـبره کـوي، خـو دا يـوازې ددې لپـاره چـې ځـواک تـه ورسـېږي. کلـه چـې د خلکـو د دينـي احساسـاتو پـر څپـو سـپاره شـول او ځـواک تـه ورسـېدل، د خلکـو روزګـار تباه کـوي او ځواک ته د رسېدلو پـايله او نتيجه يې د «حرث» او «نسل» هلاکت دى.
د دې ډلې پر خلاف بله ډلـه هغوى دي چې نـه يوازې دا چې نـه غواړي کوم «مقام»، پوړ او ځاى ته ورســېږي، بلکې پرعکس، چمتو دي چې خپل ځانونه د حق په لاره کې قرباني کړي. چې همدا د «عبادت» مفهوم دى.
انسـان څنګه کولى شي د خداى عبد شي؟ قرآن فرمايي: أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّــيطَانَ، [يس۶۰(۳۶:۶۰)]. د ابليس عبادت مکوئ. د ابليس عبادت يعنې څه؟ په دې اړه هم د پښـتو په ترجمو کې لولو چې شـيطان مه نمانځئ. آيا دا ژباړونکي له ځانه نــه پوښتي چې آخر کوم څوک دى چې شيطان نمانځي؟ که عبادت «نمانځنه» او «پرسـتش» ترجمه کړو نو بــــايد ووايو ددې آيت مخاطبين موږ نه يو، چون موږ خو شيطان پرستان نه يو.

خو لکه څنګه چې مو ووېل، که عبادت تسليمېدل او ايــل کېدل معنا کړو، هغه مهال مطلب توپير کوي. يعنې شيطان وسوسه کوي، وعده ورکوي، خو تاسو د هغه فريب ونخورئ او عبادت يې ونکړئ؛ خپل وجود د هغه لپاره هموار نکړئ: لَّا تَعْبُدُوا الشَّــيطَانَ، داسـې مه اوسـئ هر څيز چې هغه وايي او جذب يې کړئ؛ د شــيطان لپاره مه اسـفنج کېږئ چې له هر تحريـک او وسـوسـې او وعدې سره يې، هر څه چې ووېل ومنئ. مقاومت وکړئ او د هغه پر وړاندې لکه د سّــد سکندر په څېر اوسئ. د خپل زړه دننه ورته لار مه ورکوئ. په مخکې ورته دېوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکاږئ. او په عوض کې، خپل زړه او وجود د حق د فرمانونو منلو ته چمتو او هموار کړئ. د همدې مسئلې د اهميّت لــــه کبله دی چې په دې سورة کې د «عبادت» کليمه تر دې کچې تکرار شوې ده.

دا څرګنده ده چې د خدای تعالی ذات، نــــه زموږ په وجود کې، او نه د هيڅ موجود په وجود کې حُلُول کوي. مقصـد دا چې د هغه صـفتونه بايد په موږ کې وځلېږي او انسان د الهي صفتونو ښکارندوی اوسي. يعنې که خدای ښونکی او تېرېــــدونکی دی، نو موږ هم بايد وکولی شو وبښو. موږ هم بايد وکولی شو عفو وکړو؛ که هغه حليم دی، موږ هم د نورو د چلن په ناسميو کې بايد حلم، صبر او زغم څرګند کړو، که هغه «عزيز» دی، موږ هم بايد د نفس عزت او مناعت او ټيکاووالی ولرو. که خدای «ودود» دی او مؤدت لري، نو موږ هم بــــايد د وداد او دوســتۍ اهل اوســو. که خدای تعالی «ذوالجلال و الاکرام» دی، نو موږ هم بـايد کريم اوسو. نو، يوازې الهي صفتونه دي چې بايد په تدريج زموږ په وجود کې تحقق ومومي، زموږ وجود بايد د الهي صـفتونو د جذب لپاره تږی او ليوال وي، نه د شيطاني صفتونو لپاره. دا ده د «إِياكَ نَعْبُدُ وإِياكَ نَسْتَعِينُ» معنا.

ځينو کسانو هم عبادت «بنده ګي» ترجمه کړی دی، سرهددې چې دا ژبــاړه تر يو بريده د عبادت لـــه معنا څخه يو څه لېرېدوي، خو بشپړه، جامع او مانع نه ده او د مورد پر حســاب توضـــيح ته اړتيا لري. که د «بنده ګی» په کليمه کې، د خدای تعالی خالق والی او د بندګانو مخلوق والی په پام کې وي، مشـــرکينو په دې کې چې خدای د هغوی خالق او رازق دی کوم شک نــه درلود په دې اړه مو مخکې آيتونو ته نغوته کړې د موضـــوع لا ټينګار لپاره دې لاندينيو آيتونو ته هم مراجعه وشي: «وَلَــــئِنْ سَــأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّـمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ» او که له هغوی پوښــتنه وکړې چې آســمانونه او ځمکه چا پنځولي دي؟ هرومرو به وايي: هماغه الله پنځولي چې عليم [ډېر پوه] اَبرځواکمن دی! [زخرف۹(۴۳:۹)]، او «وَلَئِنْ سَـــأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» او که له دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

[=مشركينو] وپوښتې: دوی چا پنځولي دي؟ هرومرو به وايي الله ... [زخرف۸۷(۴۳:۸۷)]. «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ...» ووايه: څوک تاسو ته لـه آسمان او ځمکې روزي درکوي؟ يا د اورېدو او ليدو پر حسونو څوک واکمن دي [چې د هغه د نظامونو او م شيّت سره سم عمل کوي] ؟ او څوک دی چې ژوندی [موجود] له مړو [او بېځانه توکو] او مړه [او بېځانه توکي] له ژونديو راوباسي؟ او څوک دی چې د [نړۍ] د چارو تدبير کوي؟ سمدلاسه به ووايي: الله!... [يونس۳۱(۱۰:۳۱)]، «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ...» او که لـه هغوی وپوښتې: چا آسمانونه او ځمکه پنځولي دي؟ هرومرو به وايي: الله ... [زمر ۳۸ (۳۹:۳۸)].

هغوی د بُتانو پر شفاعت او واسطو ته د توسل پر نفي کولو اعتراض کوه او د خدای تعالی لـه يگانـه والي او واحد والي څخه، چې د واسطه معبودانو د پورېيو د لړۍ نفی کول ورسره اړين دي، انکار کوه [بېلگې يې په لاندينيو آيتونو کې موندلی شو]: «... وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا» «... هر کله چې په دې قرآن کې د خپل پالونکي څښتن يووالی دې ياد کړې، شا کوي او له کرکې [او بېزارۍ] سره لېرې کېږي». [اسراء۴۶(۱۷:۴۶)]، «وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ» او هر کله چې الله په يووالي [= د شفاعت له نفی سره] ياد شي، د هاغو کسانو زړونه چې په آخرت باور نلري ترهيږي، خو هر کله چې غير له هغه [= شفيعان] ياد شي، هغه مهال دی چې خوښيږي [= گلان يې له مخونو غوړيږي]! [زمر۴۵(۳۹:۴۵)]، «ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ» دا ډول سرليک لـه دې لامله دی چې هر کله الله په يووالي مطرح کېده [او توحيد ته د بلنې او لـه شرک او بُت پالنې څخه د لېرې والي غږ پورته کېده] تاسو انکار کاوه او که هغه ته کوم شريک عنوان کېده [د واسطو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شفیعانو پښه ورغځېده] باور مو کاوه، نو [نن ورځ] نیاو [او پریکړه] د ستر لوړ الله په واک کې ده. [غافر۱۲(۴۰:۱۲)]. او همدا راز «أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ» آیا [واقعاً دې سړي ډېر] خدایان یې [په] یو واحد خدای [تبدیل] کړي!؟ دا واقعاً ډېر زیات عجیبه څیز دی.[ص ۵ (۳۸:۵)].

سربېره پر دې، د بنده ګۍ ویي او جـوله هماغه د غلامۍ او مریتوب د اړیکو او مناسباتو، یاد تازه کوي. چې له لاندیني آیت سره چې د خلقت فلسفه او د انسان کرامت بیانوي، په ټکر کې دی. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» او ما، جن [= ناپیژاندي، ناشناسان] او اِنس [= مأنوس آشنایان او ستاسو هم مهالي] نه دي پنځولي ،[51] له دې پرته چې [یوازې] زما عبادت وکړي[52] [= د رحماني صفتونو او کمالونو منونکي وي، نه د شیطاني]. [ذاریات ۵۶ (۵۱:۵۶)].

«ابـی هـلال عسـکري» د څلـورمې لیږدیـزې پیـړۍ ویـی پیژنـدونکي ادیـب، د عبـادت او طاعـت پـه مـنځ کـې د تـوپیر پـه اړه کښـلي دي: [عبـادت د خضـوع مقصـد دی او د انعـام د مقصـد لـه وړانـدې کولـو پرتـه سر تـه نـه رسـیږي، لـه دې لامله عبـادت خـدای تـه ځـانګړې دی او لـه «معرفـت» او د منعم لـه شـناخت او پېژنـدنې پرتـه تحقـق نـه مـومي، حـال دا چـې «طاعـت» لـه پورتـه قـدرت څخـه پـه فرمـان وړنـه کـې، سر تـه رسـیږي، هغـه کـه خـالق وي یـا مخلـوق وي. لـه ځانـه پـه بـې خـبرۍ کـې د نـورو لـه بلنـې پلیـوني کـول پـه مجـازي توګـه داسـې اطاعـت دی چـې عبـادت ګڼـل کیـږي، لکـه څنګه چې د شیطان له وسوسو پلیوني کول د هغه عبادت کول دي.]

څرنګه چې د «عبادت» د کلیمې لپاره بشپړه ژبــاړه په پښتو ژبه کې نلرو نو اړمن یو ددې کلیمې مفهوم خپله په قرآن او د هغه د وییونو په فرهنګ کې ومومو. له لغوي لیده، د خضــوع او تذلّـــــل مفهوم په یو ډول د عبادت په کلیمه کې نغښتی دی؛ نو لـه لغوي لیده، د عبودیت د کلیمې اصل «خضوع او تذلل» دی. د بېلګې په توګه: هاغه لاره چې د لارویانو په پر لـه پسې تګ سره همواره او یا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لارې جوړولو د وسيلو په توسـه مسطّح شـوې وي، «طَرِيقٌ مُعَبَّدْ»، او د لارې جوړولو ماشين ته ځکه «عابِد» وايي، چې ګواکې سخته او ډبرينه لار همواروي او لار د لارويانو تر پښو لانـدې ذليله او خاشع کېږي. نو که هاغې لارې ته چې د لارويانو د پرله پسې تګ له لامله هواره او سمه شـوې ده «طريق معبّد» وايي، هغه هم د تګ راتګ د آسانتيا او ناستونزمنتوب لـــه کبله او د لارليکې روڼتيا او پاکېدل يې لـــه تيرو او لوټو څخه دي، په داسې ډول چې ګواکې د لاروي پر وړانـدې هيڅ ډول مقاومت او مخنيوی نـه څرګندوي. د مريي، عبد نومول هم لـــه هغه د اختيار اخېستل او د اربـــاب پر وړانـــدې د هغه د مطيع والي او تابعدارۍ لـــه لامله دی. نو که مريي يا برده ته هم «عبد» وايي د هاغه ذلّـــت، انقياد او اطاعت له لامله دی. چې د خپل ارباب او خاونـد پر وړاندې يې لري.

خو د خدای عبادت په توحيدي شريعت کې لـــه معرفت، شـناخت، عشـق او محبّت څخه پرته نـه حاصلېږي، په قرآن کې عبادت لکه د زړه د لارې هموارول او پر هغې د اوبو شيندل او جارو کول د محبوب د سپرلۍ لپاره دي.

د مولوي په عارفانه تعبير:

آب زنيد راه را هين که نګار ميرسد   مژده دهيد باغ را بوی بهار ميرسد.

[دشمس له ديوانه ۵۴۹ غزل].

عبادت په دې تعريف کې، د دوست د مخ د لمر مخې ته د زړه د کړکۍ پرانېستل دي چې نور او تودوخه يې د زړه کور ته ورسېږي. اصلاً د جن او انس پنځونه د ذوالجلال و الاکرام ربّ د نيکو اسمائو او صفتونو درياب ته له همدې زړه پرانېستنې او د هغه له مخه د رنګ اخېستنې پرته نـه دی- «وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ...» [ذاريات۵۶(۵۱:۵۶)] د شيطان لـه عبادته ځان ساتنې ته او د خدای په عبادت کې د انحصار او ځانګړنې ګوابن، د شيطان يا خدای د بلنې د منلو پر کچې، څرګندوي. يعنې د شيطان د وسوسو تر آغېز لاندې راتلل چې قرآن يې د شيطان پر وړاندې عبادت ګڼي د خدای تعالی له عبادته مخنيوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. خو دا عرفاني تعبيرونه هم د «عبادت» ټول اړخونه نه نغاړي او تر پوښښ لاندې يې نه راوړي، ځکه چې عمل هم د عبادت له ارکانو څخه دی، او له عبادت سره عمل اړين دی. عشق او زړه بايلنه او خضوع او خشوع د عبادت لپاره پيليز پړاو او د لارې هموارول دي. چې تر دې ځايه د زړه کار دی، له دې وروسته بايد پښه په لار کې کېښوول شي او عمل وکړل شي چې عبادت تـه ورسېږي، لکه څنګه چې يې وفرمايل: «ووايه زما مخ کړنه [دعا او نمونځ]، زما مناسک [د ديندارۍ ادبـونه] زما ژوند او زما مرګ د اللهِ ربِّ العالمين لپاره دي» «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » [انعام۱٦۲(٦:۱٦۲)].

د عرفـاني عبـادت او قـرآني عبـادت تـر مـنځ بريـد، پـه همـدې عمـل کـې د عشــق پــه اړينتيــاو او لــه هــاغو «طاغوت»ــانو څخــه ځــان ســاتنه ده چــې د ځــان پــه نسـبت د تعبّـد طلــب او غوښــتنه کــوي، او خلــک د ځــان عـــبد او عبيد جوړوي [عَبَدَ الطاغُوت – مائده ٦۰ (۵:٦۰)].

الهي بشارت هاغو کسانو ته ځانګړی دی چې طاغوت ته له تعبّده په ځان ژغورنې سره د خدای لور ته ورستنيږي: «وَالّــَـذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْــرَى فَبَشِّــرْ عِبَادِ » او هاغه کسان چې طاغوتانو [= سرغړوونکو او ظالمو واکمنانو] ته له سر سپارنې ليرېوالی [او ډډه] کوي او د الله لور ته ستنيږي، [د ژغورنې] زيری هغوی ځانګړی دی. نو زما بندګانو ته [چې د طاغوتانو لـه اطاعته يې ځان ساتلی] زيری ورکړه؛ [زمر ۱۷ (۳۹:۱۷)].

دا سياست پالي او د عبادت د سختوالي او ستونزمن توب ښکارونه او څرګندونه نه ده، د ټولو نبيانو د بعثت موخه د خدای «عبادت» او لــه طاغوتانو څخه ځان ساتنه ده: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّــةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ....» [نحل ۳٦ (۱٦:۳٦)]. «او [پر دې بنا] مونږ د هر يو امت په منځ کې يو اســتازی [رسول] ليږلی [چې دا پيغام ابلاغ کړي] چې د الله عبادت وکړئ او لــــه طاغوت [=مستبد سرغړوونکي] څخه ځان وژغورئ ...».

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دې بنا «عبادت» لـه خلکو او د ځواک له اړيکو څخه يوه بيله شوې، انتزاعي، فردي او خپلواکه چاره نه ده. قرآن د طاغوت له حقانيّته انکار، پر خدای د ايمان او د ژغورنې پر رسې د منګولو ټينګولو شرط ګڼلی، او «د طاغوت ولايت» يې د «ولايت الله» پر وړانـدې ګڼلی دی.

«لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْـدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا....» «په دين [منلو] کې اکراه [او اجبار، زور او اړ ايستل] نشته. [ځکه] په رښتيني توګه رشد [او کمال ته د رسېدو سمه] لار لـــه کږې لارې [بېله او] څرګنده شوې ده. نو که څوک پر طاغوت کافر شي [او ترې انکار وکړي] او پر الله ايمان راوړي؛ بې لـــه شکه يې [د ژغورنې او نجات] پر کلکه غوټه [او کړۍ] چې هيڅکله نـه سستېږي، چنګ وهلی»[بقره ۲۵٦ (۲:۲۵٦)]، «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَـــفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ...» «الله، د هاغو کسانو ولي [=پالونکی او چارسمبالی] دی چې ايمان يې راوړی دی، هغوی [تل د شرک او کفر او جهل لـــه تيارو] د [ايمان او اخلاص] رڼا ته راوباسي. او هغه کسان چې [د ايماني حقيقتونو په اړه] کافر شــوي دي، د هغوی اولياء [= پالونکي او چارســمبالي] طاغوتان دي چې هغوی [د فطري ايمان او انســاني اســتعدادونو] لـه رڼا تيـارو تـه وبـاسي...». [بقره۲۵۷(۲:۲۵۷)]. لـــه طاغوته انکار او د هغه نياو ته د رسميت ورکولو نشتوالی او نـــه منل، الهي فرمان دی. «... يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّـيْطَانُ أَنْ يُضِـلَّهُمْ ضَـلَالًا بَعِيدًا» «... غواړي خپلمنځې پريکړې طاغوت [= مستبد حاکم] ته يوسي؟ حال دا چې فرمان يې موندلی لـــه هغه انکار وکړي او شــيطان غواړي [د طاغوت حکومت ته په رســميّت بښــلو او د معيارونو په تغير] دوی لار ورکې کړي [هغه هم يوه] لېرې بيلارې! [نساء٦۰(۴:٦۰)].

نو ، له شاه او شيخ او پيره او دوی ته له ورته کسانو او څېزونو څخه پلیوني او هر ډول وګړ پالې او وګړنمانځنه ، د شيطان په نسبت د تعبد يوه څانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قرآن کې د عبادت د معنا له اړخونو، بل اړخ او د هغه توپير له پيژندل شـوې معنويت پالۍ [Spiritualism] سره، د دين په قالب او بڼه کې شـتون او گومارېدنه، د عبادت د روشمند والي او چلندتوب په معنا دی. انتزاعي او بېلتون واله معنويت پالي او د معنويت په نامه له خلکو بېلتون او گوشه نشيني چې زموږ په زمانه کې له سـخت او زيږه فقاهتي دين څخه د تښـتېدونکو لپاره د يو ځايناسـتي بڼه غوره کړې ده، کومه ځانگړې څرگنده پېژندل شـوې کړنلاره او ضابطه نلري، خو قرآني عبادت د الهي کتاب په لارښوونه او د فطري «دين» لـه آيين او نظام سره مطابق دی: «إِنَّـا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِـالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الـدِّينَ». بې له شکه موږ دا کتاب په حقه [=له ټاکلې موخې سره] پر تا نازل کړ، نو په داسـې حال کې د الله بنده گي وکړه چې دين [=عبادت او د بنده گۍ طريقه] دې د هغه لپاره نږه [او خالص] کړی وي [= د کتاب په لارښـوونو له شرک او ناخالصوالي لېرېوالی غوره کړه]. [زمر۲(۳۹:۲)].

په توحيدي «عبادت» کې اصلي شرط په عمل کې اخلاص او لـه شرکه پرهيز او ځان ژغورنـه ده. د خدايي موخې درلول په دعا او عبادت کې کافي او بسيا نه ده؛ د زمر په سـورت کې د «...فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًـا لَهُ الدِّينَ» [۲(۳۹:۲)]، «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًـا لَـــهُ الدِّينَ» [۱۱(۳۹:۱۱)]، «قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًـا لَهُ دِينِي» [۱۴(۳۹:۱۴)] جملې او همدا راز د بينه سـورت د «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَـــهُ الدِّينَ» [بينه ۵ (۹۸:۵)] جمله څرگندوي: د خدای په عبادت کې د دين [آيين او لارې] خالصـول، د هغه موّحدانه عبادت کول او په هاغو چارو کې چې خدای ته ځانگړې دي له شرکه په واسطو توږلو کې پرهيز کول دي.

«په عبادت کې پر اخلاص» سربېره، اخلاص په دعا او د خدای په بللو کې هم په قرآن کې يې په ځلونو توصيه شـوې ده؛ «فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» [غافر۱۴(۴۰:۱۴)] «نو الله په داسـې حال کې وبولئ، چې دين [= د ژوند او بنده گۍ طريقه] مو هغه ته نږه [او خالص] کړی وي، که څه هم د کافرانو بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايسي». او همدا راز «هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» [غافر٦٥(٦٥:٤٠)] «هغه تلپاتې ژوندی [= مطلق حيات] دی، له هغه پرته بـــل معبود نشته، نو [يوازې] هغه وبولئ په داسې حال کې چې دين [=دژوند او بنده گی طريقه] مو هغه ته نږه [او خالص] کړی وي، ستاينه يوازې الله ته ده چې د نړۍ پالونکی څښتن دی». هر نمونځ گذاره انسان چې روزانه لږ تر لږه ١٧ځلې د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْـتَعِينُ» جمله تکراروي. د«إِيَّاكَ» ټينگار، همدا اخلاص او د عبادت د منل کېدو شرط دی.

يو شـــمير هم چې اطاعت او «فرمان وړنه» يې د عبادت د ترجمې په توگه نېولې ده. دا ژبـــاړه البته د شيطان له عبادته د پرهيز د فرمان، «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ...» [يس٦٠(٣٦:٦٠)]، او د ورته موردونو ستونزه حلوي، خو بيا هم د عبادت د کليمې د روح بيانوونکې نـه ده، خو که وای همدا راتله. اطاعت او فرمان وړنـه هغه مهال ده چې کوم فرمان ورکول شي، خو مشرکين د بُتانو په عبادت کې زياتره د خپلو حاجتونو په قبول او د ضرر په دفع کولو او د گټو په جلبولو پسې ول تر دي چې د بُـت پالنې د نظام د اربابانو او آمرينو پسې وي. ډېرى له خلکو بنايي نه پوهېږي چې مشـــرکين هم د خدای له شتونه منکر نه ول بلکې که د پرښتو په نسبت يا د هاغو بُتانو په نسبت چې د هغوی په نښانې او تمثيل يې جوړول، تعبدی حالت درلود، دا کار يې د خدای تعالی درشـل ته د «تقرب» او نژدېوالي لپاره سر ته رســاوه، نـــــه دا چې د هغوی لپاره په کومه هډواله او اصـالت قائل وي. دا حقيقت د زمر ســورة لومړنيو آيتونو کې چې غير لــه خدايه عبادت د هر ډول تعبد لـــه نفي کولو سره څرگندوي، که څه هم لـــه خدايي نيت سره وي، او ټينگار کوي چې دين بـــــايد ســل په سـلو کې نږه او خالصانه د خدای لپاره وي [زمر٢(٣٩:٢) او ٣] .

د ټولـو انبيـائو خـبره او د ټولـو اديـانو تـاريخي دعـوه پـر همدې وه چـې لــه «اللــه» پرتـه د بـل هـيڅ عامـل پـه نسـبت نبايـد د تعبـد احسـاس ولرلـی شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حتا د خپل ځان په نسبت؛ «مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ» [آل عمران ۷۹ (۳:۷۹)]. [اما] د هیڅ بشر [له هغې جملې موسی او عیسی] سره دا نه ښايي چې الله، آسماني کتاب، حکم او نبوت هغه ته ورکړي، بیا [لکه تاسو برترې غوښتونکو غونډې، د خدای پر لور د بلنې پر ځای] خلکو ته ووايي: د خدای پر ځای زما بنده ګان [= سرسپارلي مریدان] اوسئ! بلکې [پیغمبرانو خو تاسو ته ویل] د [آسماني] کتاب له لارې تعلیم ورکوئ او تدریس کوئ چې ربانّیون [= خدايي مربیان، نه د خلکو اربابان] شئ.

د زماني فرعونان هم ددې لپاره چې وکولی شي خلک خپل عبادت ته یعنې تسلیم او تبعیت ته وګوماري؛ هغوی ذلت اوعبودیت ته کښوي «وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ» [شعراء۲۲(۲۶:۲۲)]. دا څه ډول یو نعمت دی چې منت يې پر ما ږدې چې اسرائیل دې په بندګۍ نیولي [فرعون ته د موسی (ع) خطاب].

له دې حال سره ناشکره بندګان ددې لپاره چې په دنیا کې ځواک او عزت لاسته راوړي [نه دا چې دې کار ته قلبي ایمان او اعتقاد ولري] د ځان لپاره یوه الهه نیسي خو ډېر ژر به [په آخرت کې] په دا ډول عبادتونو کافر کېږي او همغوی به ددوی ضد وګرځي: «وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا. كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا» [مريم ۸۱ (۱۹:۸۱) او ۸۲]. او [منکرانو] د الله پر ځای، معبودان ونیول چې د عزت لامل يې وي [= د روزګار په پېښو کې يې ملاتړ وي]. هېڅکله [داسې نه ده]! ډېر ژر به [هاغه معبودان په قیامت کې] د هغوی د نمانځنې [له اغېزمنوالي] منکر شي او ددوی پر ضدّ به شي.

په دې ترتیب ددې لپاره چې د خدای بندګان د جهل او ناپوهۍ له لامله د دنیايي اربابانو مطیع او سرسپارلي نه شي او د زر او زور او تزویر خاوندان هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

له توحيدي نهضــت سره د ســازښــت او يو خوا کېدو او د شرک پر لور د هغه د کږولو فکر له سره وباسي، د کافرون په ســورة کې چې د بعثت په دويم کال کې نـــازل شوی دی، پيغمبر اکرم(ص) ته څرګند فرمان ورکول کېږي. او په ورپسې کلونو کې دا ډول فرمان چې زياتره د «قل» لــه امر سره پيل شوی پر دې تأکيد او ټينګار کوي، او دا امر په مختلفو مهالونو کې تکراروي:

«قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّـــذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ». ووايه: ای خلکو! که زما د دين له [حقانيّته] په شک [او وټ] کې ياست، نو [ښکاره او په ډاګه اعلام کوم چې] زه به د هاغو کســانو چې تاســو يې د خدای پر ځای عبادت کوئ، عبادت ونکړم، بلکې د هاغه خدای عبادت کوم چې تاسو مړه کوي [= ستاسو ځان د هغه په لاس کې دی] او ما فرمان مونډلی چې [د هغه پر وحدانيّت] لـــــه ايمان راوړونکو اوسم. [يونس۱۰۴(۱۰:۱۰۴)].

«... قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ» ووايه: ماته امر شوی چې د الله عبادت وکړم او شريک [او سيال] ورته قايل نه شم،د هغه لور ته بلنه کوم او ستنېدنه مې يوازې د هغه پر لور ده. [رعد۳٦(۱۳:۳٦)].

«قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» ووايه: ماته امر شوی، الله ته په نږه [او خالصانه] ګروهې [او طريقه] عبادت وکړم. [زمر ۱۱(۳۹:۱۱)] .

«قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًــا لَهُ دِينِي» ووايه: زه د الله [نه د بُتانو]، په داســې حال کې عبادت کوم چې خپل دين [= د بنده ګۍ طريقه] مې د هغه لپاره نږه [او خالص] کړی وي. [زمر۱۴(۳۹:۱۴)] .

« قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ » ووايه: ای جاهلانو! آيا ماته امر کوئ چې په غير له الله [د نورو] عبادت وکړم؟ [زمر ٦۴ (۳۹:٦۴)].

« قُـــلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّـــذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ...» ووايه: زه د هاغو کسانو له عبادت [او نمانځنې] منع شوی يم، چې تاسو يې [د خپلو حاجتونو لپاره] بولئ. [انعام ٥٦ (٦:٥٦)] او [مؤمن «غافر» ٦٦ (۴۰:٦٦)].

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ددې آخرين امت پليونان وکولی شـول خدای تعالی ته په داسې حال کې عبادت وکړي، چې دين [اطاعت او انقياد] يې يوازې هغه ته نړه او «خالص» کړی وي، ژغورل کېږي او که نــــه د مخکينيو امتونو په څېر به له تفرقې، ګډوډۍ، او لاروړکي سره مخامخ شي: وَمَـا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ. وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ. [بيّنه۴(۹۸:۴) او ۵]. او هغوی چې کتاب [تورات او انجيل] ورته ورکړل شـوی دی، ډلې ډلې نه شـول مګر وروسـته له دې چې څرګند دليلونه [او نبي] هغوی ته راغلل [نو د هغوی د اختلاف او دښمنۍ او خپرېدو لامل دهغوی خپل خصلتونه ول، نه الهي کتاب]. په داسې حال کې چې دوی ته له دې پرته امر نه وو شـوی، چې دوی به [يوازې] د الله بنده ګي کوي په داسې ډول چې دين يې په حق پالې توګه هغه ته [له شرک او ځان غوښتنو څخه] خالص کړی وي، او لمونځ [صلاة = الله ته مخ کونه او له الله سره اړيکه] قائم کړي او زکات [=تېوليز حقوق] ورکړي، او همدا ټېکاو دين دی [= وده ورکوونکی دين].

د عبادت ټکه او آفت:

اوس راځو دې ته چې، د عبادت ټکه او آفت څه څيز دی؟ قرآن د مسيحيانو په اړه ويلي چې د هغوی عبادت څه ډول منحرف او کوږ شـوی دی او دا زموږ لپاره کېدی شي د عبرت درس وي، د هغوی د عبادت آفت احبار او رهبان يعني د هغوی ملايانو او ديني سرلارو ته سرسپارنه او له هغوی څخه تقليد دی «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللهِ»، [توبه ۳۱ (۹:۳۱)]. دوی لــه الله پرته خپل ملايان او اخوندان خپل اربـــابان نېولي دي. نو که انسان، ددې پر ځای چې د خدای تعالی په وړاندې تسليم شي او اندنــه وکړي چې د خدای کتاب هغه ته څه وايي، ددې پر ځای دې ته پاملرنــــه او پليوني وکړي چې خاخام يې او کشــيش او کارډينال او پاپ يې او ددې په څېر نور يې څه وايي او څه نظر فرمايي، نو د قرآن په وينا، هغوی يې خپل اربـابان نيولي دي. هو، که د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې د خدای لــــه خبرو سره مطابقي وي، نو دا کومه ستونزه نلري، خو که د هغوی خبرې د خدای لـــه خبرو سره توپیر ولري، او انسان یې خبرې ومني، نو په حقیقت کې د هغوی عبادت یې کړی دی.

دا خبره په روایتونو کې راغلې چې: مَن اَصـغی إلی ناطقٍ فَقَد عَبَدَهُ. هر څوک چې ویونکي ته د زړه غوږونــه وسپاري، د هغه عبادت یې کړی دی. که ویونکی له خدای خبره وکړي، اوریدونکي د خدای عبادت کړی دی؛ او که له شــیطانه ووایي، اورېدونکي د شیطان عبادت کړی دی. غواړم ووایم چې تاسـو ته هم نه ښایي په همدې توضیحاتو کې د زړه غوږونـــه همدې وینا ته وسپارئ، یا په بل هر ځای کې او هر مجلس کې چې د چا خبرو ته غوږ ږدئ. داسـې و نه انګېرل شي چې هر څوک چې هر څه وایي سل په سلو کې به سم وي. «إصغاء» یعنې د ځان او زړه د غوږونو سـپارل. یعنې له پیله پر دې بناء ایښــوول چې دا ویناوال هر څه چې وایي صـحیح او سـم دي؛ یعنې غوږ ږدم یوازې ددې لپاره چې هر څه چې هغه وویل ومنم. وایي؛ هر چا چې دا وکړل د ویونکی عبادت یې کړی دی. نو، بــــاید ولیدل شي چې هر څوک چې خبره کوي تر کومې کچې حق ده. او ددې لپاره چې سـړی پوه شي د هغه خبره تر کومې کچې حق ده، اړینه ده چې پخپله حق وپیژني او ددې لپاره یو معیار ولري چې حق لـــه باطله بیل او تمیز کړي. د دیني ویناو په اړه بــــاید د خدای تعالی کتاب محک، کندېه او معیار وګومارل شي چې پوه شي پلانکی خبره تر کومې کچې سمه او لـــه حق سره برابره ده، او په عین حال کې اړینه ده تفکر وشي او عقل په کار واچول شي. چې دا معنا په ځلونو په قرآن کې راغلې ده. مثلاً د «زمر» په ســورة کې له هماغه پیله فرمایي:

أَلَا لِلَّهِ الـــدِّينُ الْخَالِصُ، پوه شئ چې دین بـــاید د خدای لپاره خالص شي؛ وَالّـذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِياء. خو هغه کسان چې په ظاهره خدای نمانځونکي دي، خو لـــــه خدای پرته نور ولیان نیســــــي او له هغوی سره د ولایت اړیکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټينګوي، د هغوی اســـتدلال څه دی؟ وايي: مَا نَعْبُدُهُمْ، موږ خو ددوی عبادت نـــه کوو، «إِلَّا لِيقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى [زمر۳(۳۹:۳)]. له دې پرته کوم بل مقصد او موخه نـه لرو چې چې د الله پر لور زموږ د تقرب او نژدېوالي وسيله وي!

کله چـې پيغمبر(ص) مشـرکينو تـه ويـل بـايد يـوازې د خـدای عبـادت وکـړئ، نه ددې بُتانو، ويـل يـې: مـوږ خـو دې بُتـانو تـه عبـادت نــه کــوو، مـوږ چـون نه شو کـولی نيـغ پـه نيغه د خـدای پـه نښې، پتـې او سراغ پسـې لاړ شـو، دې بُتانو تـه لـه توسـل او اړيکـي سره [چـې هغـوی يـې د پرښـتو تمثيـل او نمـاد ګڼـل] خـدای تـه نژديـوالی لټـوو: هَـؤُلاء شُـفَعَاؤُنَا عِنـدَ اللـهِ[يـونس ۱۸(۱۰:۱۸)]. دوی د خدای پـه نـزد زمـوږ شـفيعان دي. او قـرآن د هغـوی پـه ځـواب کـې فرمـايي؛ ديـن بـايد خـالص د خـدای لپـاره وي. او پـه پـای کـې: اللـهَ يحْكُـمُ بَيـنَهُمْ فِـي مَـا هُـمْ فِيـهِ يخْتَلِفُـونَ [زمـر۳(۳۹:۳)] خـدای بـــه د قيامـت پـه ورځ کــې، ددوی پـه دې اخـتلاف کـې چـې رامنځتـه کـړی يـې دی حکـم وکـړي. کـوم اخـــتلاف؟ همـــدا د خـــدای د کتـــاب يـــو اړخ تـــه ايښـــوول او د اشخاصـــو لـــه نظريـــاتو تقليـــد! دا د پلانکـــي آغـــا مريـــد دی، هاغـــه يـــو د هاغـــه بـــل آغـــا مريددی، دا د پلانکـي مجتهـد پـر رسـالې عمـل کـوي، هاغه بـل يـو، پـر بلـې رسالې، دا د پلانکي آغـا پسـې نمـونځ کـوي او هاغـه بـل پـه يـو بـل آغـا پسـې. دا د پلانکــی مدرســې پليــوني کــوي او هغــه بــل د هــاغې بلــې مدرســې، دا ټول ددې پـر ځـای چـې اسـلامي ټولنـه ټولـه يـوه ټوټـه او يـو لاس د خـدای بنـدګان وي او ټـول د خـدای خـبرې تـه مـخ کـړي، دې اختلافونـو تـه مخـه کوي نو ځکه ترې دومره اختلافونه پيدا شوي دي.

دا دومره ډېرې مرجع ګانې، دا دومره ډېرې رسالې، دا دومره ډېر مذهبونـــه او لارې، د قرآن لـه توحيـدي روح سره څه اړيکه او ريښـــه لري؟ البته پـه ټولو مذهبونو او اديانو کې دا د پيرۍ او مريدۍ لوبـه کتلی شو او دا يوازې پـه اسلام کې نه ده. مسيحيت په ځلونو تر موږ بتر دی! په همدې اروپا کې وينو چې لس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګونه فرقې شتون لري. له هر واټ او هرې لارې چې تېرېږې د یوې فرقې کلیسا ولاړه ده. مګر عیسی له یوه تنه ډېر دی؟ مګر انجیل په اصل کې لـــه یوه کتابه ډېر دی؟ نو دا دومره تفرقې د څه لپاره دي؟

وايي: إِنَّ اللهَ لا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ [زمر۳ (۳۹:۳)]. دا کذب او دروغ دي چې یو څوک ووايي د نورو له شــفاعت سره کولی شي خدای تـه تقرب او نژدېوالی ومومي. فرمايي دا، هم دروغ دي او هم د کفر نهايت دی. «كَفَّارٌ» د کفر مبالغه ده. لکه څنګه چې انســان يوازې خدای تعالی پنځولی او هغه ته يې هدايت کړی دی، نو نشي کېدی څوک ووايي زه لـه خدای سره اړيکه نه لرم او بايد د واسطو له لارې هغه ته مخه کړم. هوکې، واسطې د معلم او مربي په عنوان کېدی شي انسان ته مرسته ورسوي او هغه له خدای تعالی سره آشنا کړي. خو په قرآن کې په زغرده او برېښـــنده توګه راغلي دي چې: « مورږ هيڅ پيغمبر او رسول نه دی لېږلی چې لـه خلکو يې غوښتي وي مريد يې اوسي او عبادت يې وکړي» «كُونُواْ عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللهِ» بلکې هغوی د خلکو لاس د خدای په لاس کې ايښوده او ويل يې: «وَلَكِن كُونُواْ رَبَّـانِيينَ»، پخپله تاسو ربّاني او خدای ته د تقرب اهل اوســئ. څه ډول؟ «بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُـــونَ» [آلعمران ۷۹ (۳:۷۹)]. له هاغه کتاب سره چې تعليم ترې اخلئ او ديني زده کړه چې مومئ پخپله تاســو به ربّاني شــئ؛ له دې وروســته به تاســو پخپله له خپل پالونکي څښتن سره مرتبط او په اړيکه کې اوسئ.

انبياڼو او اولياڼو خپل ځانونه اړخ ته کول او نه يې غوښــتل واســطه اوسي ددې لپاره چې خلک يوازې د هغوی لــه لارې د خدای عبادت وکړي. ټوله هڅه يې دا وه چې خــدای معرفي کړي. دوی وسيله ول چې خدای تعالی ورويېژني نه خپل ځان. په دين کې د انحراف او کږېدني لـه عاملونو او لاملونو يو دادی چې يو څوک د خدای په بندګانو پورې ونښــلي او و انګيري او ووايي چې يوازې دده لـــه لارې کولی شــئ خدای ته مخه کړئ، او يا دا چې ســم او نيغ تلل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

انبیائو او اولیائو کار دی، لـه دې توجیح سره چې موږ د خدای تورمخي بندګان د هغه په نزد کوم پت او ابرو نلرو چې موږ ته په خپل درشل کې لار راکړي!

په څه ډول چې موږ په اوســنيو زمانو کې د ديني مســئلو په اړه خبره کوو دا اســتدلالونه دنيايي مقايســې او پرتلې دي. موږ داســې ګومان کوو چې خدای تعالی هم لکه د دولتي مقامونو او مسئولينو غوندې دی چې عادي انسانانو ته لار نه ورکوي او موږ هم چې، البته عادي وګړي يو او داسې نــامتو څوک نه يو، نو بــايد يوه ډله ولټوو، يوه واسطه ځان تـــه وتوږو، برابره يې کړو او دا او هغه وګورو، چې بـــالاخره عريضه او حاجت مو د خدای په درشل کې د خدای د عرض شرف ته ورسوي. له همدغه باطل قياس سره، د دين او عبادت په کار کې په هاغو کسانو پسې ځو چې انګيرو د خدای په نزد مخور دي او غواړو هغوی د خدای په نزد د ځان لپاره شفيعان کړو او د ځان لپاره يې د تقرب د وسيلې په توګه وګومارو. خدای تعالی وايي ته بـــايد پخپله ماته راشــې. خدای تعالی ته تقرب لټول او نزدېکت کوم ميخانيکي کار نــــه دی چې مثلاً کوم ليک چا ته ورکړې چې پورتنيو مقامونو ته يې ورسوي. ستا زړه او قلب بايد د خدای په نزد حضور ومومي. قلب يا زړه خو نـه شي کېدی د بـل چا په لاس کې ورکړې چې ته دا زما لخوا د خدای حضور ته يوسه. عبادت لـــه قلب سره کيږي، له خدای سره هره اړيکه قلبي اړيکه ده، څه ډول سـړی کولی شي په دې کار کې واسـطه وتوږي؟ اصلاً عبادت، په دوه اړخيزه او يوه تنګاتنګه اړيکه کې تحقق مونـــدلی شي. په دې اړه بيا هم د «زمر» په سورة کې الله تعالی فرمايي: وَالَّـــذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا، هغه کسـان چې طاغوت ته لــــه تعبد څخه د ځان ساتنه کوي [چې طاغوت هم البته يوازې د تاج او تخت سره تړاو نــه لري، هر ځواکمن يا بل هر څوک چې ادعا وکړي زه لومړنی او وروســتنی خبره کوم، زه پر ټولو اوچتوالی لرم او زما فکر او انــد پر ټولو واکمن او برلاسی دی، طاغوت دی، توپير نــه کوي تاج يې پر سر وي يا پګړی يا خولۍ، پکول، يا قره قلي؛ يا دا يو هم نــه وي، سرتور وي، ببر سر ولري او يا پر سر يې يو ويښــته هم نه وي کل وي، که تور سری وي يا ســپين سری. هر څوک چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــه خپله حقه تجاوز وکړي طاغوت دی]، او خدای تعالی هم د «طاغوت»ـــانو لــه منګولو څخه د خلاصون لپاره، خپل بندګـــان له طاغوت څخه په ځان ساتنې د خدای لور ته بلي او هاغو کســـانو ته چې (د طاغوت د فکري خط پر ځای) «قول» اوري او له بهترينه يې تبعيت کوي زيری او بشـــارت ورکړی او هغوی يې خپل بندګان (نه د طاغوتانو بندګان) او الهي هدايت شوي او د انـــــد خاوندان بللي دي وايي:

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا هغوی چې طاغوت ته لـــه سرسپارنې ځان ساتي او نه غواړي بل هيڅ بنده ته سرسپارلي او سر په فرمان وي، وَأَنَـــابُوا إِلَى اللهِ، او د خپلو خطاګانو د تصـحيح لپاره توبــــه کاږي او د خدای لور ته بېرته ستنېږي، لَهُمُ الْبُشْـرَى، بشارت [زيری] دي وي پر دوی. خوښي دي وي ددوی پر حال. فَبَشِّـــــرْ عِبَادِ. الَّذِينَ يَسْـتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَـنَهُ ، أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ [زمر ۱۷(۳۹:۱۷) او ۱۸]. نو، زيری دي وي پر هغوی چې «قول»، يعنې د خدای قول، اوري او پر دې تر ټولو غوره خبرو عمل کوي. دوی هغه خلک دي چې الله ورته ســـمه لار ښـــوولې او همدوی عقلمن او د اند خاوندان دي.

پوهيږو چې ډېريو ويلي لـــه «القول» څخه مقصد په دې آية کې، د ټولو خبرې دي، يعنې د هغه «الف او لام» يې، په اصطلاح د جنس الف او لام اخيستي دي. يعنې د ټولو خبرې بايد واورېدل شي او د هغوی لـه بهترينو پليوني وشي. دا برداشت چې د آزاداندی نبنه ده، البته په سياست او نورو دنياوي چارو کې سم دی او لـــــه دې پرته کومه چاره هم نشـــته، خو په دې آية کې الهي هدايت د طاغوت د خبرې پر وړاندې او د خدای او طاغوت په دوه لارې کې انتخاب دی. زموږ په انـــــد القول دلته معرفه دی او معنا يې هماغه پېژندل شـوی قول، يعنې د خدای قول او فرمان دی چې هغوی يې اوري او لـه هغه د غوره او بهترين قول په توګه پليوني کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قرآن په ځلونو دې معنا ته اشاره کړې ده. په قرآن کې ددې مسئلې په اړه [چې البته همدا د تاريخ په اوږدو کې تل د اديانو اصلي ستونزه وه] ډېر ټينګار شوی دی چې د پيغمبرانو مخالفانو، تل د توحيد پر سر لـه هغوی سره شخړه درلوده او دا چې الهي اســتازي د الهي توحيـد او مطلقه ربوبيـت اعلانوونکي، منادي او ډنډورچيان ول او ويل يې ربّ او الله يوازې يو دی او له هغه پرته نه دی.

د عاد قوم، هود (ع) ته په خطاب کې وويل: آيا ته راغلی يې چې يوازې خدای ته عبادت وکړو او هغه څه چې زموږ پلرونو نمانځل پرېږدو ....

قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ، تـه راغلی يې موږ ته وايې چې يوازې واحد خدای ته عبادت وکړو! وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَـــاؤُنَا، [اعراف۷۰(۷:۷۰)]. او هر څوک له هغه پرته پرېږدو؟ آخر دا څنګه شوني ده؟ چې موږ ټول هغه هر څه پرېږدو چې زموږ پلرونو يې عبادت کوه. په ځلونو په قرآن کې راغلي چې کافرانو تعجب کوه چې پيغمبر غواړي ددې ټولو معبودانو ټغر ټول کړي او ووايي ستاسو معبود فقط يو دی. موږ زرګونـــه ډوله اړيکي لرو، ډلې لرو، واسطې لرو؛ او هغه وايي فقط او فقط يوه ته مخه کړئ!

مشــــرکينو په دا ډول ايراد، اعتراض او نيوکې بسنه ونکړه هر مهال به چې کوم موحد بنده (نـه د زر او زور يا تزوير د خاوند بنده) قيام کاوه چې خدای وبولي ټولو د هغه پر ضـد اجتماع کوله او نيوکې به يې پرې کولې: «وَأَنَّ الْمَسَـاجِدَ لِلَّه فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا.» د سجدې ځايونـه او مسجدونه [نمونځتونونه] يوازې د خدای لپاره دي او په دې ودانيو کې له الله پرته بل څوک مه بولئ؛ يعنې د عبادت په محل او مقام کې حتا نشـي کېدی لـه الله پرته بل څوک او يا بل څيز وبلل شي. وَأَنَّهُ لَمَّا قَـامَ عَبْدُ اللهِ يدْعُوهُ. خو همدا چې د خدای يو بنده وغواړي يوازې يو خدای وبولي: كَـادُوا يكُونُونَ عَلَيهِ لِبَدًا. ټول پر هغه ښورېږي او نيوکه پرې کوي؛ پر هغه يرغل کوي. ورپســې فرمايي قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّى. ای پيغمبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووايه زه يوازې د خداى عبادت کوم. وَلا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا. [جن۱۸(۷۲:۱۸) تر ۲۰] او له خداى سره هيڅوک نه شريکوم.

له قرآنه مو د آيتونو يو لړليک وړاندې کړى چې په هغوى کې يې فرمان ورکړى مسلمان بايد فقط او فقط خداى ته تسليم اوسي. قرآن توضيح ورکړې که نور هم خداى تعالى سره په بلنه او پاملرنه کې شريک کړئ، ستاسو ټولنه به په تفرقې [ډول ډول بېلبېلتونو] اخته شي يعنې همدا چې وينو؛ يو يې يهودي، يو يې مسيحي، هغه بل مسلمان، يو سني، يو شيعه، يو دولس امامي، يو اته امامي، يو څلور امامي. په سنيانو کې يو په يو مذهب، هغه بل په بل مذهب، يو اهل حديث، هغه بل، په بل کوم مذهب ... په دولس امامي کې هم يو وايي زه ددې آغا مريد يم، بل د هاغه بل آغا مريد دى، په يو صحن کې يو شمېر دې آغا پسې نمونځ کوي، يو شمېر د هغه بل آغا پسې نمونځ کوي او د هر چت لاندې يو جماعت د يو آغا په امامت؛ دا مدرسه د هغه بلې مدرسې او هغه د بلې پر ضد، لنډه دا چې زر ډوله څانگې او فرقې او ډلې ټپلې.

حل لار يې څه ده؟ حل لار يې قرآن وړاندې کړې ده: يوازې الله وبولئ او الله ته مخه کړئ. همدا او بس. يهودي او مسيحي او مسلمان، که فقط هغه وبولي، ټول يو له بل سره ورونه کېږي. مسلمانان هم که يوازې هغه وبولي، نور به د سُني او شيعه تر منځ اختلاف شتون ونلري. دا خطوط، ليکي او اړوندونه چې مونږ يې يو له بله بېل کړي يو، ټول شرک دى.

فرمايي: وَلا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. پاملرنه وکړئ دا د قرآن آية دى؛ وايي له مشرکانو مه اوسئ. مشرکان کوم کسان دي؟ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ، هغوى چې دين يې فرقه فرقه کړ: وَكَانُوا شِيَعًا، او شيعه شيعه او متفرق شول، كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيهِمْ فَرِحُونَ. [روم ۳۱ (۳۰:۳۱) او ۳۲]. او هره ډله هم چې زړه يې په خپل حزب او فرقه خوښ دى. دا وايي زه دا لرم، هغه بل وايي زه دا لرم. يو د دين په دې برخې پورې نښتى، هغه بل د دين په هغه بلې برخې پورې نښتى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو په اهل بیت، یو په قرآن، یو په حدیث او روایت، یو هم په تاریخ او سنت او ټول خپاره او یو تر بله بېل. او دا مسـلماً شرک دی، چون غیر توحیدي توکي دین تــه ننوتي دي او موږ یې یو تر بله بېل کړي یو. دا منیّت او ځان غوښتنې دي؛ کله چې فردي، قومي، قبیلوي، ملي او نژادي «منیّت»ـونه په کاړونه کې راشي، تفرقه رامنځته کېږي او مؤحد په مشرک تبدیلیږي.

لویه خدایه! موږ له هر ډول شرک او په شرک ککړو اندونو او کړنو څخه وساته! پالونکی ښتنه! ددې زماني د مشـرکینو وسوسې هم ډېرې خطرناکې دي، موږ د هغوی په دامونو کې له نښلېدلو وساته.
یا الهي! موږ ته دا راز شجاعت، صراحت، او قـاطعیت مرحمت کړه چې لکه د پیغمبر اکرم(ص) په څېر له کفر او شرک سره د هر ډول سازښت وړاندیز رد کړو.

صدق الله العليّ العظیم.

یادونه: ددې تشریح د لیکلو پر مهال لاندینیو سرچینو ته هم مراجعه شوې ده:

۱ ـ نظم قرآن ـ د عبدالعلي بازرګان لیکنه
۲ ـ آشنایي با قرآن ـ د مرتضی مطهري لیکنه
۳ ـ في ظلال القرآن ـ د سید قطب لیکنه
۴ ـ تفهیم القرآن ـ د مولانا سید ابوالاعلی مودودي لیکنه
۵ ـ تدبر قرآن ـ د مولانا امین احسن اصلاحي لیکنه
٦ ـ قرآن حکیم [ترجمه و توضیحات فارسي] ـ عبدالعلي بازرګان
۷ ـ المیزان في تفسیرالقرآن ـ د سید محمدحسین طباطبائي لیکنه
۸ ـ کابلي تفسیر [قرآن کریم ترجمه او تفسیر ـ مولانا محمود الحسن دیوبندي او علامه شبیراحمد عثماني] پښتو کوونکي : د عالمانو یوه ډله
۹ ـ پرتوی از قرآن ـ د سید محمود طالقاني لیکنه
۱۰ ـ تفسیر نمونه ـ د آیت الله مکارم شیرازي او ورسره د علماو د پلاوي لیکنه
۱۱ ـ تفسیر نور ـ د مصطفی خرمدل لیکنه
۱۲ ـ تابشي از قرآن ـ د سید ابوالفضل ابن الرضا برقعي قمي لیکنه
۱۳ ـ تفسیر باران ـ د دکتور مهدي خُدّامیان آراني لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ ـ ترجمه تفسير طبري ـ د حبيب يغمائی په اهتمام او تصحيح
۱۵ ـــ تفسير ابن کثير [حافظ عمادالدين ابوالفدا اسمعيل بن عمر ابن کثير الدمشقي] اردو ته ژباړه : مولا محمد جوناګړهي
۱٦ ـ معارف القرآن ـــ د مولانا مفتي محمد شفيع ليکنه
۱۷ ـ تفسير مصباحين (اردو) ترجمه و شرح تفسير جلالين ـ ليکونکي : جلال الدين محلي او جلال الدين سيوطي ـ اردو ته ژباړه او شرح: محمد لياقت علي رضوي
۱۸ ـ تفسير کمالين د جلالين تفسير اردو شرح د : مولانا محمد نعيم ديوبندی
۱۹ ـ د قرآن عظيم الشان پښتو ژباړه ـ مولوي قيام الدين کشاف
۲۰ ـ عزيزالتفاسير ـ د قرآن کريم پښتو ترجمه او تفسير ـ مولوي سلطان عزيز (عزيز)
۲۱ ـ صفوةالتفاسير ـ د محمدعلي الصابوني ليکنه ـ ژباړونکی: مولوي شمس الله کمال زاده
۲۲ ـ د قرآن پلوشې ـ د ګلب الدين حکمتيار لیکنه
۲۳ ـ تفسير ديوبندي ـ د مولوي عبدالحنان لیکنه
۲۴ ـ حکمة القرآن ـ د مولوي امين الله پيښاوری لیکنه
۲۵ ـ تفسير ايوبي حنفي ـ د مولانا محمد عبيدالله ايوبي لیکنه
۲٦ ـ تفسير احسن الکلام ـ د مولوي عبدالسلام رستمي ليکنه
۲۷ ـ قرآن کريم په پښتو ـ د اجرالدين اقبال ژباړه
۲۸ـ شرحې بر سوره های قرآن ـ عبدالعلي بازرګان ـ د عبدالعلي بازرګان وېب پاڼه [bazargan.com]
۲۹ ـ تفسير روح القرآن ـ مؤلف ډاکتر مولانا محمد اسلم صديقي.
۳۰ ـ د قرآن ټکی په ټکی او روانه ترجمه ـ مولوي جانباز سرفراز
۳۱ ـــ روح المعاني فی تفسيرالقرآن العظيم والسبع المثانی ـــ العلامه ابی الفضل شهاب الدين محمودالالوسی البغدادي
۳۲ ـ تفسير جواهرالقرآن ـ مولانا حسين علي
۳۳ ـ تفسير روح البيان ـ شيخ اسماعيل حقی البروسوی
۳۴ ـ «کنزالايمان او تفسير نورالعرفان»ترجمه احمد رضاخان بريلوي، تفسير احمد يارخان نعيمي
۳۵ ـ کشف الاسرار و عُدة الابرار ـ [د قرآنکريم ادبي او عرفاني تفسير] خواجه عبدالله انصاري
۳٦ ـ د قرآن رڼا [د قرآن پښتو معنا او لنډ تفسير] مولوی محمد ظاهر اسدالله مکي
۳۷ ـ تفسير الفخرالرّازی المشهور بالتفسيرالکبير و مفاتيح الغيب، امام محمد الرازی فخرالدين
۳۸ ـ التّفسيرالمبين ـ دوکتور عبد الرحمن بن حسن النّفيسه
۳۹ ـ تفسير قرطبی ـ محمد بن احمد بن ابوبکر قرطبي، ترجمه اردو: پيرمحمد کرم شاه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library